

REVISTA ISTORICĂ

Anul al X-lea, N-le 7-9.

Iulie-Septembre 1924.

DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ȘI
NOTIȚE
PUBLICATE
DE
N. IORGA
CU CONCURSUL
MAI MULȚOR SPECIALIȘTI.

SUMARIUL :

- P. P. Panaitescu* : Sfârșitul lui Iancu-Vodă Sasul.
N. Iorga : O episcopie de suprimat: cea de Gaiati (Făgăraș).
N. Iorga : Mormintul lui Petru-Vodă Mircea.
C. J. Caradja : Despre Caragea-Vodă
Un bacșiș princiar.
Macurek : O știre inedită despre Ștefan-cel-Mare.
N. Iorga : Aproximarea armatei lui Vodă Mavrogheni.
Generalul R. Rosetti : Hotarele Moldovei la Sud, supt Ștefan-cel-Mare.
N. Iorga : Un poet grec despre noi.
V. Zaborovschî : Ceva despre situația de drept internațional a țărilor romine supt Turci.
Documente de *N. Iorga*.
Dări de samă de *N. Iorga* și *P. P. Panaitescu*.
Cronică de *N. Iorga*.

1924

TIPOGRAFIA „DATINA ROMĂNEASCĂ”, VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

Sfirșitul lui Iancu-Vodă Sasul

La începutul lui Decembre 1579 solul polon la Poartă, Martin Lubieniecki, anunțase cancelariului Ioan Zamoyski că Ioan, „fiul răposatului Petru Domn al Moldovei“, sosise în Novembre la Constantinopol, venind din Rodos, și că imediat fusese numit Domn al Moldovei, iar la 6 Decembre pornit către noua sa stăpînire¹.

Noul stăpînitor, fiu natural al lui Petru Rareș și al unei Săsoaice, cunoscut supt numele de Iancu, înlocuia pe Petru Șchiopul, prietenul Polonilor, așa că vestea fu foarte neplăcută la Curtea regelui Ștefan.

Dușmănia lui Iancu Sasul față de Polonia se arată în mai multe feluri în cursul oblăduirii sale: sate de la graniță, arse, nobili poloni maltratați². Dar mai ales legăturile lui cu Habsburgii, neîmpăcații dușmani ai regelui polon, trebuie să fi neliniștit pe acesta din urmă³.

Totuși, la un moment dat, la sfirșitul anului 1580, Ștefan Báthory ceruse ajutor de la Iancu în luptele sale împotriva Moscovei. Domnul Moldovei avea numeroși lefegii unguri, pe cari regele Poloniei îi cerea pentru oastea lui. Se pare că Domnul refuză, spunînd că nu poate să facă un asemenea act fără îngăduința Sultanului⁴.

Propunerea de ajutor pornise însă de la Iancu el însuși, care

¹ Mss. Museului Czartoryski din Cracovia, 2460 b², p. 2/3: „Die 20 novembris dominus Ioannes, filius olim piac memoriae Petri, Palatini Moldaviae, Rodus Constantinopolim venit, nullaque mora interpellante Palatinus Moldaviae instituitur, camque die 6 decembris aggreditur“.

² V. mai înainte, raportul despre sfirșitul lui Iancu.

³ Pentru relațiile lui Iancu cu Habsburgii, Hurmuzaki, III¹, pp. 97, 70-1, Domnul Moldovei cumpărase posesiuni în Zips lângă Kesmark, foasta moșie a lui Albert Laski.

⁴ *Ibid.*, pp. 56, 60.

apoi a dat probabil înapoi de teama răspunderii față de Turci. În adevăr, la 16 Novembre 1580 (data raportului din Constantinopol, care arată refuzul lui Iancu de a da ajutor, este 24 Decembre), Domnul Moldovei dă o proclamație „către toți voevozii, starostii, castelanii, burmiștrii și voișii orașelor“, etc. din Polonia, arătînd că ia inițiativa unei apropieri cu Polonia, făgăduind regelui ajutor împotriva dușmanilor cu cari se bate acum, dacă sfetnicii regelui vor crede de cuviință să-i ceară acest serviciu³. Refuzul ajutorului făgăduit și alte incidente, între care deschiderea în Moldova a scrisorilor solilor poloni trimiși la Poartă², înrăutățiră relațiile lui Iancu cu Polonia.

Totuși aceste incidente nu sînt o explicație îndestulătoare pentru executarea Domnului Moldovei la Liov, atunci cînd, pribeag, încercă să treacă prin Polonia spre ținuturile Habsburgilor. Explicația unui asemenea fapt nu poate fi alt decît intervenția Turcilor³, avînd în vedere și precedentele execuții ale lui Ștefan Tomșa și Ioan Potcoavă, care avuseră loc în aceleași împrejurări.

O mai amănunțită descriere a împrejurărilor peirii lui Iancu Sasul, care avu loc oarecum fără mult zgomot, nu posedam până acum.

Am avut fericirea să găsesc în Polonia o foarte interesantă istorie a ultimelor momente ale nenorocitului Domn.

Descrierea, scrisă într'o latiră retorică, este intitulată „Fatum Iankulae, Palatini Moldaviae“, și este anonimă⁴. E de fapt o apologie a omorului ordonat de regele Poloniei, și intervenția Turcilor în această chestiune firește nu e pomenită. Cu toată această parte de tendință, scrierea este foarte prețioasă, dînd o mulțime de amănunte noi, cu totul necunoscute. Ea denotă prin precisiunea și mulțimea amănuntelor și a datelor un contemporan. Lucrarea se termină prin două acte justificative: ordinul

¹ Originalul inedit în ms. 2460 b al Museului Cza toryski din Cracovia, p. 31. Traducere în anexa II. La 30 April 1580, Iancu confirmase privilegiile negustorilor poloni pentru Moldova; *Akta Grodzkie i Ziemskie*, X, p. 136.

² Emile Pleot, *Chronique d'Ouréki*, p. 542, nota.

³ Ureche, ed Giurescu, p. 251: „Se zice că moartea lui Iancu-Vodă să fi fost cu învățătura împăratului turcesc, de i-au tăiat capul“.

⁴ Ms. Academiei de Științe din Cracovia, 1047, fol. 178—187. Manuscriptul e frumos ornat cu inițiale împodobite: pare a fi o copie din veacul al XVII-lea.

regelui Ștefan pentru îndeplinirea sentinței¹ și o listă a pricinilor pentru care a fost condamnat Iancu-Vodă. De oare ce în ordinul regelui se vede că faptele pentru care fostul Domn era condamnat trebuiau cetite în piețele publice, *nu mai rămâne îndolală că această listă, redactată în limba polonă, pentru înțelesul tuturor, reprezintă proclamația prin care era justificată fașă de public condamnarea lui Iancu.*

Fiind mazilit, Iancu apucă drumul spre Ungaria² austriacă. Era însoțit de două sute de călăreți, precum și de Greci și Moldoveni. Urmau două bombarde, carăle cu bagaje, între care se ascundea Domnul cu soția și copiii. O parte din bagaje fură însă răpitate de însoțitorii lor, și se făcură nevăzute.

Între-timp Moldovenii, aflînd de fuga Domnului lor, se adună cu mic, cu mare, și hotărâsc să împiedece ieșirea lui din țară.

Dar oastea pe care o putură ridica nemulțumiții nu fu în stare să ție plept mercenarilor unguri. După o scurtă luptă, în timpul căreia Iancul îmbărbăta pe oamenii săi cu făgăduieli de lefuri mari, Moldovenii fură răspiși, lăsînd corpuri însingerate în drum. La 5 Septembrie 1582 convoiul fugarilor sosi pe pămînt polon la Sniatyn, unde era staroste Nicolae Iazlowiecki³. Zădarnic încercă Iancu să cîștige pe staroste prin daruri. Acesta nu-i îngădui să-și urmeze calea prin Polonia fără știrea regelui. Domnul fugar, avînd puțină nădejde în permisiunea regală, încercă să scape cu fuga. Prins întăia oară la Kolaczkowce de nobilimea și de țerănimea din Pocuțla, adunată de Iazlowiecki, Iancu, nevrînd să se bată, se preface că se predă, de și Grecii lui îl sfătuiseră să dea lupta. Dar abia oastea polonă se risipi, încrezătoare în cuvîntul Domnului, care nu fusese desarmat, și acesta apucă din nou calea Ungariei.

¹ N'am mai reprodus acest act în anexă, de oare ce este identic, cu mici deosebiri de formă, cu cel publicat de d. N. Iorga, în *Relațiile comerciale cu Lembergul*, pp. 54-6. Din versiunea d-lui Iorga lipsește numele mandatarului, acel care împreună cu Siniawski era însărcinat cu executarea sentinței. El este Nicolae Herbnarth de Fulstin, staroste (*capitaneus*) de Liow.

² Despre straja ungurească a lui Iancu Sasul și comandantul ei, Toma Nagy cf. Hurmuzaki, XV, p. 681.

³ Numele lui nu figurează în descrierea noastră. Îl icau după Ioachim Bielski. *Cronika*, ed. Varșovia, 1769, pp. 250-1.

Afiind aceasta, Iazłowiecki îl urmărește din nou, mărindu-și mica oaste cu nobilimea pe care o cheamă supt arme în toate locurile pe unde trecea drumul. Către seară fugarii sînt ajunși în munți: o prăpastie adîncă tăia drumul următorilor, podul fusese tocmai rupt de oamenii Domnului. Artileria polonă caută să-i risipească. Intre-acestea Polonii, cunoscînd mai bine locurile, iese înaintea fugarilor, pe alte drumuri, tăindu-li calea spre Ungaria. Iancu Sasul, văzîndu-se pierdut, nu vrea nici acum să dea luptă, ci se predă a doua oară, și de data aceasta e dus supt bună pază la Liov. Tabăra e așezată la 14 Septembrie lîngă oraș, căci orășenii se temeau că atîta mulțime ar putea face prădăciuni.

O mare mulțime curioasă ieșise să vadă pe Domn, «un om cu aspectul blind, fața cinstită și care mereu rîdea». Stătea într'o căruță din cauza podagrei. Împreună cu el erau soția și copiii. În cele din urmă, după multe consfățuiri cu autoritățile orașului, soldații sînt primiți în mahalale, iar Iancu, cu multă pompă, în hainelile sale princiare, stîrnind mare admirație, trece prin oraș, încunjurat de oameni înarmați pe jos și călări, urmați de carăle trase de cai.

Domnul e depus în citadela de jos. Intre orășeni, cari se interesau de soarta prinsului, circulau diferite zvonuri: se spunea că va fi transportat mai adînc în interiorul Poloniei. Dar regele trimisese pe Iacint Młodziejowski, Vistiernicul Curții, cu ordinul imediatei executări a lui.

Până în ajunul execuției ordinul e ținut secret. Averele lui Iancu este confiscată. Nenorocitul e despărțit de ai lui, de la cari își iea un ultim rămas bun, și e închis într'o încăpere separată în ajunul zilei fixate pentru tăiere.

Atunci intră în scenă Bernardinii din Liov. Știînd limba germană, ei comunică mai ușor cu prinsul, îl mîngîie (autorul povestirii vorbește de chinurile de conștiință ale lui Iancu), și-l conving în ajunul morții să treacă la catolicism, căci până atunci fusese luteran.

După primirea sfintei cuminecături de către fostul Domn, intră în camera lui cei însărcinați cu executarea sentinței regale și-i dau cetire. Acușările erau multe, unele foarte puțin serioase, ca aceia că refusera a presta vechiul omagiu de vasalitate către regele Poloniei. Veniau apoi alte învinuiri: deschisese scrisorile

trimise de rege Sultanului, aștase pe Turci împotriva Polonilor, pusese oameni de ai lui să ardă sate polone la graniță și să maltrateze nobili poloni ce veniseră pentru procese în Moldova, îngăduise Tatarilor să treacă prin Moldova ca să prade în Polonia.

Iancu Sasul se declară nevinovat : dacă s'au făcut ofense regelui, aceasta e vina Moldovenilor, supușii lui ; pe regele Poloniei îl socotia ca pe un tată, *încă din vremea când fuseseră împreună la Curtea Împăratului Romanilor.*

Nu se știa până acum de această ședere a lui Iancu la Curtea Împăratului, cea ce explică legăturile lui mai tirzii cu Habsburgii. Ștefan Báthory stătuse cîțiva ani ca prizonier acolo la Curtea din Viena (până la 1571), în timpul războiului dintre Maximilian al II-lea și Ioan Sigismund Zápolya¹. Atunci va fi cunoscut pe Iancu Sasul.

Cererea lui de a se desvinovăți în fața regelui fu răspinsă, de și unii erau de părere să amie execuția pentru a afla de la Iancu secretele Sultanului.

Sprijinit pe umerii părinților bernardini, condamnatul, slăbit de boală, fu îndreptat spre locul supliciului, însoțit de o mare mulțime. Atitudinea lui nu pare a fi fost prea vitează : se ruga de toți, până și de calău. Mulțimea din piață, mișcată, nu-și poate reține lacrimile.

În cele din urmă, condamnatul încredințează soția și copiii lui nobililor însărcinați cu executarea mandatului regal, întinde minile, luîndu-și rămas bun de la toți, și pe neașteptate securea îi rătăzește gîtul. Această tristă faptă din istoria Poloniei se îndeplinește la 28 Septembre 1582.

Corpul fu luat de călugării bernardini și îngropat în marea lor biserică din Liov.

Astfel, lucru necunoscut în istoriografia noastră, corpul unui Domn moldovean, fiul lui Petru Rareș, se odihni mai multe veacuri în biserica de piatră cenușie, care se vede și azi într'o piață centrală imosantă, cu călugării bernardini sculptați în piatră ridicîndu-se în două șiruri pe marginea acoperișului către crucea centrală de-asupra intrării².

¹ A. Sliwinski, *Stefan Batory*; Varșovia, 1922, pp. 55-7. Venise ca sol din partea principelui Ardealului și apoi fusese reținut la Viena.

² Îngroparea lui Iancu Sasul la Bernardini e confirmată și de Zubrzycki, *Kronika miasta Lwowa* („Cronica orașului Liov“), Liov, 185, p. 207.

Știri foarte interesante despre soarta lui Iancu Sasul și a mormîntului său se află în Cronică latină a lui Iosif Bartolomeiu Zimorowicz, care a trăit între 1597 și 1677 la Liov și a scris acea cronică a orașului său. Supt anul 1582 el amintește uciderea lui Iancu Sasul, care deschisese, împotriva dreptului ginților, scrisorile regelui adresate Sultanului. Acel care obținu trecerea lui Iancu la catolicism e Minoritul Lozinski, pomenit și în relația resumată mai sus. Moartea ar fi suportat-o Domnul cu vitejie. Sabia cu care i se tăiasă capul se păstra până în vremea autorului la tribunalul din Liov (*in praetorio civitatis*). «Corpul fu dat Doamnei, care l-a plîns timp de trei zile și și-a dat părul ca jertfă, apoi a fost luat de ciocli și după ultima sărutare a fost dus, însoțit de bocete în românește (*titulus dacicos*) în monumentul clădit acum pentru dînsul la călugării bernardini. Treizeci de ani după aceia¹, eu fiind copil, îmi amintesc că am văzut acel mormînt, cînd se înlăturau resturile ruinate ale bisericii celei vechi. În interior era tapetat cu mătasă (*totum intro eodem holoserice*), cu care era acoperit și sicriul. Mormîntul fiind distrus atunci, sicriul intact fu așezat într'un mormînt nou.»

Nici în noul său mormînt nu rămase Iancu Sasul până în zilele noastre, căci azi acel mormînt nu mai există.

Iată ce spune istoricul polon laworski despre soarta lui:

«Din ordinul Guvernului austriac în anul 1817 au fost scoase din biserica Bernardinilor 330 de sicrie, în mare parte încă întregi, și 173 de căruțe cu resturi umane, între care osămintele lui Alexandru Sapieha, episcop de Wilna, Ioan Sapieha, pisar al Coroanei, și Iancu, Domnul Moldovei, cel executat la Liov. Toate acestea, împreună cu resturi din toate cimitirele din interiorul orașului și din jurul bisericilor, au fost aruncate într'un amestec anonim în noile cimitire afară din oraș².»

În Liov rămăseseră de pe urma lui Iancu o mulțime de Greci, negustori, boieri, oșteni și familia răposatului.

Averea Domnului fusese confiscată: ea alcătuia o comoară

¹ Iosephi Bartholomei Zimorowicz, *Opera quibus res gestae urbis Leopoldis illustrantur*, ed. C. Heck, Liov, 1899. Pentru Iancu, pp. 141-2.

² Deci la 1612.

³ F. laworski, *Lwów stary i wezorajszy* („Liovul vechiu și cel de ieri”), ed. a II-a, Liov, 1911, p. 46.

orientală, în care se aflau stofe de Damasc, haine de brocart cusute cu perle și cu nasturi de aur, blănuri scumpe, șele acoperite cu argint, pietre nestimate : rubine, smaragde, apoi ceasornice, etc¹.

În jurul acestei averi și în legătură cu datoriile Curții lui Iancu și ale familiei sale se urmează nenumărate procese, care ocupară ani întregi instanțele judiciare din Liov. D. Iorga a publicat o serie întreagă de știri din Arhivele acestui oraș privitoare la afacerile Doamnei Maria și celorlalți rămași acolo după moartea lui Iancu². Aceste știri se pot întregi cu câteva altele culese din colecția polonă «Akta Grodzkie i Ziemskie».

La 2 Decembrie 1582 regele porunci lui Nicolae Iazlowiecki, starostele de Sniatyn, ca banii și averile luate Grecilor, tovarășii ai lui Iancu, să fie restituiți³. Cum scrisoarea e adresată lui Iazlowiecki, acel care prinsese pe Domnul fugar, e probabil că acești Greci fuseseră prădați cu ocazia prinderii lor, înainte de predarea lor autorităților din Liov. Cu câteva zile înainte, la 27 Novembre, Grecii fuseseră eliberați, căci erau considerați ca prizonieri⁴. Totuși ei urmară a rămânea în Polonia, și opt ani după aceea erau în ceartă cu Doamna Maria, văduva lui Iancu, care pretindea că avea bani de primit dela dînșii. Un ordin regal hotărî afacerea în favoarea Doamnei⁵.

Dintre boierii lui Iancu rămăsese în Liov „Stanislav Moldoveanu, Spătarul fostului Domn Iancu Voevod“, care la 1587 avea afaceri cu doi ciubotari din oraș, cărora li împrumutase 150 de zloți⁶.

Doamna Maria, văduva, era centrul acestei mici societăți moldovenești din Liov. Ea fusese luată supt protecția regelui Ștefan⁷, apoi a urmașului său, Sigismund⁸. Dintr'un ordin al acestuia aflăm că i se plătia anual la Sf. Mihai, cu titlul de pensie, 1.200 de zloți⁹.

¹ Inventariul averii lui Iancu Sasul în Hurmuzaki, III, pp. 90-1.

² N. Iorga, *Relații comerciale cu Lembergul*, p. 56 și urm.

³ *Akta Grodzkie i Ziemskie*, X, p. 144.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*, p. 161.

⁶ *Ibid.*, p. 153 (act din 1-iu Iulie 1587).

⁷ *Ibid.*, p. 149 și Iorga, *o. c.*, p. 66.

⁸ Iorga, *o. c.*, p. 67.

⁹ *Akta Grodzkie i Ziemskie*, X, p. 156 (1-iu August 1588).

La 1593 ea pleacă în Apus, apoi la Constantinopol¹. O fiică a ei se căsătorii la Liov cu nobilul polon Woiciech Ponentowski², rămânând în Polonia.

A N E X E³.

I.

(Traducere.)

Pricinile peirii lui Iancul. Tuturor și fiecăruia anume, să fie știut că Măria Sa regele, domnul nostru milostiv a hotărît să pedepsească cu moartea pe Iancul, Voevodul Moldovei, din aceste pricini:

1. Mai întâiu acest Iancul, Voevodul Moldovei, nu a vrut să ție în samă alianțele și tratatele care sînt încheiate între țerile regatului polon și țara Moldovei, după care fiecare Voevod al Moldovei este dator să facă omagiu regelui Poloniei și să jure că va ținea bună vecinătate cu regatul Poloniei, ceia ce acest Iancul a neglijat și a refuzat în mod îndrăzneț și obraznic să o facă.

2. Același Iancul Voevod adese ori a fost nerespectuos față de persoana M. S. regelui, unsul lui Dumnezeu: deschidea scrisorile M. S. regelui, adresate Împăratului turcesc, scrise pentru treburi însemnate ale Republicei și în mod abusiv scria în ele ce-i plăcea. De asemenea opria solii M. S. regelui în țară și nu dădea trecere liberă prin țara sa către Poarta Împăratului turcesc.

3. Același Iancul Voevod se silia din toate puterile să ațite ceartă între M. S. regele și Împăratul turcesc și voia ca Împăratul turcesc să înceapă războiul împotriva regatului Poloniei, vrînd, dacă Împăratul turcesc i-ar fi îngăduit, să pustiască el însuși cu războiul țara M. S. regelui.

4. Același Iancul se purța ca vecin al țerilor M. S. regelui nu cum se cuvine unui vasal și unui vecin, ci ca un dușman:

¹ Iorga, *o. c.*, p. 77.

² Wl. Lozinski, *Pravem i lewem*, Liov, 1904, ed. a II-a, II, p. 97. Numele citat este „Ianculina“: e vorba firește de fiica, și nu de soția lui Iancu. (Am găsit mormântul acestei Omeliane. — N. Iorga.)

³ Textul latin al povestirii se va da într'un număr viitor.

cîteva sate dela graniță a pus să le ardă și să le prefacă în cenușă.

5. Același Iancul Voevod pe nobilii din neamul nostru polon cari veniau la dînsul pentru dreptate, încredințîndu-se cuvîntului său, a poruncit să-i bată cu ciomegele și să-i închidă în închisoare.

6. Același Iancul a lăsat de cîteva ori pe Tatari să treacă prin țara sa în țara M. S. regelui, prin care lucru s'au făcut mari pagube și omoruri în țările M. S. regelui.

Dumnezeu atotputernicul în dreptatea sa a binevoit să dea în minile M. S. regelui, stăpînul nostru, pe un astfel de dușman al M. S. regelui și al întregii noastre Republici, pe care M. S. regele din pricinile pomenite mai sus cu dreptate a hotărît să-l pedepsească cu moartea.

II.

Manifestul lui Iancu Sasul către Poloni.

(Traducere.)

Noi, Iancul din mila lui Dumnezeu Domn al țerii Moldovei, voevozilor, castelanilor, starostilor, dregătorilor, voiților, burgmistrilor și celor cari administreză în locurile lor și tuturor celor cărora li trebuie a ști acestea.

Facem știre și făgăduim iubire și bună vecinătate cu Grațiile Voastre sau cu înaintașii Grațiilor Voastre; noi de asemenea vrem să trăim în același fel. Și, de oare ce din nicio parte între Grațiile Voastre și între noi nu s'a arătat bunăvoință, am fi bucuroși să vă arătăm cu sinceritate un lucru de care vă veți bucura cu toții, anume că acum M. S. regele, avînd războiul cu dușmanul lui și al domniilor voastre tuturor, iar noi îi dorim izbîndă asupra oricărui dușman, totuși, dacă domniile voastre ați avea nevoie și-ar fi cu voia domniilor voastre și a sfințicilor Coroanei M. S. regelui, noi cu bucurie și plăcere vom face un astfel de serviciu M. S. regelui și domniilor voastre tuturor.

...Pentru scopul cuvînit [vom da ajutor] și cu țara noastră la cererea domniilor voastre. Deci, dacă domniile voastre veți simți în primejdie vre-o parte a țerii domniilor voastre, faceți-ni

știre, și noi cu plăcere vom fi bucuroși să vă slujim. Și după aceasta dorim să fiți bine sănătoși.

Dat la Suceava, 16 Noiembrie, anno Domini 1580.

Al domniilor voastre binevoitor prieten.

Din porunca proprie a Măriei Sale Domnului, idem qui et supra.

Pecete de ceară roșie cu inscripția latină :

† lancul D. G. princeps Moldaviae.

P. P. Panaitescu

O episcopie de suprimat : cea de Galați (Făgăraș)

E mult timp de când Pesty Frigyes publica în *Szörényi Bán-ság története* (p. 347, nota 3) un act care arăta pe Macarie, episcop „galiciensis”, strângind veniturile lui de la preoțimea românească până la Sibiu.

Pe urmă, un alt act, apărut în *Katholikus Szemle*, vădia în acest Macarie un fost călugăr de la mănăstirea Sfântului Chiprian din Constantinopol, numit episcop de rit grecesc de către Papa Calixt al III-lea, atribuindu-i-se venituri în diecesele de Oradea-Mare, de Ardeal, de Erlau. Pe acest unit după hotărârile de la Florența-l răsping însă episcopul catolic al Ardealului și alți factori de acolo, cea ce provoacă intervenția pontificală în folosul lui. Acest act e din 1467, și consecința lui e cel din 1469, care-l arată în posesiunea veniturilor până atunci refuzate.

Prudent, răposatul Bunea vedea în acest Vlădică pe unul de Haliciu¹. Ținând samă de lipsa diecesei galițiene în acest timp și de marea depărtare, eu propusesem să se vadă în acest „Haliciu” Galații, cei de lângă Bistrița Ardealului, apoi cei de lângă Făgăraș². Și, părerea mea și-a făcut drum.

Cine avea dreptate era însă Bunea.

În adevăr istoricul polon Anton Prochaska a publicat în *Ate-neum Wilenskie*, anul trecut (no. 1, p. 53 și urm.) documente,

¹ *Ierarhia Rominilor din Ardeal și Ungaria*, Blaj, 1904, pp. 116—121, 301—3. După Érđyhelyi Menyhert, Bunea pomenesc pe un predecesor, până la 1456, Matei.

² *Sate și preoți din Ardeal*, București 1902, pp. 17, 317-9.

din același izvor pontifical, din care se vede toată povestea până la acea dată de 1467-9 a acestui episcop.

Iată, întâiu, scrisoarea lui Calixt însuși către „Macarie Sîrbul (*de Servia*), episcop gallicensis“ (16 Ianuar 1458), prin care i se anunță că a luat cardinalului Isidor, episcop de Chiev, Haliciul și a făcut din nou — probabil după stăruințele reginei Poloniei, Sofia, care în acel moment punea să i se decoreze după ritul răsăritean o capelă în catedrala Wavelului din Cracovia —, Biserica deosebită pentru vechea Gallție (pp. 64-5). La aceeași dată noul ales e recomandat regelui Casimir (pp. 65-6). În același timp Isidor, „cardinalul rusesc“ (ruthenus), reținut la Roma de alte afaceri, ceda altui călugăr constantinopolitan, lui Grigorie de la Sf. Dimitrie, al Paleologilor, care nu e altul decît Țamblac, și acesta, de altfel, Grec, și nu Român, arhiepiscopatul de Chiev și drepturile asupra Moscoviei înseși (scrisoarea lui către rege, Roma, 31 Ianuar; *ibid.*, pp. 66-7). Piu al II-lea, urcîndu se pe Scaunul pontifical, stăruia pentru acesta, înștiințînd pe Casimir să nu primească la Chiev vre un episcop trimis de Patriarhul constantinopolitan pe care l-au pus Turcii cuceritori («a profano Patriarcha Constantinopolitano, qui a Turcorum domino prepositus est»; pp. 66-8). De fapt, noul Papă cerea în August să nu fie admis un schismatic Ioan (pp. 68-9). Patriarhul Grigorie Mammias lucra și el pentru Viadica unit, pe care-l sfințise la 15 Octombrie în prezența episcopilor de Atena, de Coș, de Foccia, de Soldaia, de Cartagenea și de Galipole (pp. 71-2).

Macarie era sufragantul lui Grigorie. Dar nu-i mergea bine în situația ce i se crease. La 11 August, Papa trebuia să intervie pe lângă episcopii poloni de rit latin ca să i se servească veniturile (p. 70). La 20 Decembre Grigorie de Chiev era încă la Roma și se ruga de rege, să fie primit în Polonia (pp. 73-4). Macarie, care apucase a veni în aceste părți, trebui să-și caute hrana aiurea: coroana Poloniei nu voia să susție pe uniții sinodului din Florența.

N. Iorga.

Mormîntul lui Petru-Vodă Mircea

În biserica Transfigurației a Grecilor din vechiul Ikonion (Konieh) a fost semnalată de mai multe ori — întâiu în *Izvestia* ale Institutului rusesc din Constantinopol, III, 1897, p. 23, apoi aiurea, după altă copie, la 1902 —, precum îmi comunică amical d. profesor Henri Grégoire din Bruxelles, însărcinat cu publicația inscripțiilor grecești din Asia Mică, care a vorbit asupra acestui subiect la Congresul de bizantinologie din București, o piatră albă, odată pusă pe un mormînt, acum întrebuițată ca sfîntă masă, avînd acest cuprins :

† Μνήσθητι, Κύριε, τῆς φυγῆς τοῦ ὀρθοδόξου ἀφεντός 'Ιω. Πέ-
τρου Βοηβότα, πάσης Ὀρθοπλαχίας, υἱοῦ τοῦ 'Ιω. Μίρτζα Βοηβότα
καὶ ἐκοιμήθηκε ἔτους † ζοζ', ἐν μηνὶ Ἀθγόστου θ', καὶ ἐθασί-
λευαν (= ἐθασίλευσεν) ἔτ[η] κγ'.

Evident e vorba de acel Petru, fiul lui Mircea Ciobanul, care a urmat în Scaun la 1559, în Septembrie, tatălui său și care, pierzînd Domnia după nouă ani împliniți, în Iunie 1568, a fost trimis în exil la Alep, apoi, se vede de aici, la Konieh, și a murit acolo, în brațele mamei sale, Chiajna, la 19 August 1569, adecă aproape îndată după sosirea lui. Știm din izvoare italiene că Petru a sosit cu o mie de călări la Constantinopol, chemat numai pentru omagiu, la 29 Maiu, că a intrat în seara de 31 Maiu, că a vărsat tributul datorit la 1-iu Iunie, iarăși seara, că la 2 ale Iunii a fost arestat și pus la închisoare, trimețîndu-se după familia lui, prinsă de Pașa din Silistra—Chiajna nu sosi nici până la 26—, că înaintea de 1-iu Iulie văduva lui Mircea Ciobanul plecă spre Konieh, de unde se mai întoarse numai o clipă în aceeași lună, ca să pregătească liberarea și plecarea în exil a fiului ei mai mare¹. Un raport german arată că, la moartea lui, Petru n'avea mai mult ca douăzeci de ani². El părea

¹ Hurmuzaki, II¹, p. 578 și urm. Încă din Ianuar se știa că Petru va fi înlocuit cu pribeagul Alexandru, surgunit la Alep de zece ani (*ibid.*, p. 578, no. DLV). Era învinuit și că n'a trimis provisiile Sultanului la asediul cetății Sziget (*ibid.*, p. 583, no. DLXI). Se vorbea și de un exil la Rodos (*ibid.*, no. DLXI) ori chiar Alep. „Afflictus et in multum aevum non perennatus“ (*ibid.*, II¹, p. 587, no. DLXVI).

² *Ibid.*, XI, p. 78, nota 5. Cf. *ibid.*, II¹, p. 586; VIII, p. 129, no. CLXXXV.

«bolnav rău» încă din Constantinopol¹. De mult am arătat în «Neamul românesc literar» (an. 1912, pp. 577-9), că el n'are nimic a face cu anonimul său Petru Șchiopul, fiul pretendentului Mircea de la începutul aceluiași veac și frate drept al lui Alexandru, Domnul Țerii-Românești.

Inscripția trebuie corectată de sigur așa $\epsilon\tau\eta \theta'$, η fiind luat până acum drept făcând parte din dată și cetit α , iar un θ rău săpat fiind confundat cu γ .

Prin inscripția de la Konieh se confirmă, de altfel, știrea formală pe care o dă un informator imperial la 27 Novembre din acest an și peste care trecusem, socotind-o ca închipuită, pe o vreme când se admitea că Petru Șchiopul e același cu fiul Mircioaii: „Quinto septembris nunciatum est mors Petri, Vaivodae Moldaviae, exulis in Iconium deportati. Consumptus est animo ob dominii opumque paternarum privationem, et corporis doloribus, obitu tamen per venenum clam administratum etiam maturato“. Se admite deci că tânărul, zdrobit de boală și adînc atîns sufletește prin pierderea unei mari averi, urmărită pretutindeni, afară de o miserie de 10.000 de aspri, a putut fi trimis mai iute în moarte prin otravă, ceia ce, măcar din partea dușmanilor săi romîni, cari, pîrîndu-l la Adrianopol pentru stoarcerile Grecilor Chiajnei, cu iubitul ei în frunte², n'ar fi imposibil.

De altfel, momentul e deosebit de interesant și prin aceea că mazilirea, făcută până atunci, afară de cazul instalării lui Mircea Ciobanul în locul lui Radu Paisie, trimes în Egipt, prin putere ostășească și pentru trădare se face acum ca un simplu act de administrație, nu însă fără a se întrebuița formele acelea ale chemării pentru omagiu, ale pîrii boierilor, ale asigurării că supt noul Domn nimic nu se va schimba, fiecare rămîînd la locul său³.

N. Iorga.

¹ „Molto amalato“ (27 Iunie), *ibid.*, II, p. 584, no. DLXIII. „Valde aeger“; *ibid.*, p. 586.

² *Ibid.*, p. 586.

³ *Ibid.*, p. 587, no. DLXVII.

⁴ *Ibid.*, VIII, p. 129, no. CLXXXV.—Un zvon de moarte prin decapitare, „cu peste 200 din ai săi“, la Viena; *ibid.*, p. 132, no. CXC — Mazilirea lui Radu Paisie pare a se fi făcut în aceeași formă a chemării la Constantinopol pentru datoria de vasal și îndreptățire. Exilul în Egipt ar fi îndeplinirea dorinței fostului egumen Paisie de la Argeș de-a-și afla odihna în mănăstirea, vestită, a Sfîntei Ecaterina din Alexandria, unde și-ar fi reluat haina călugărească.

Despre Caragea-Vodă

Cetesc notița d-lui profesor Bitay în această revistă (IX, 10-12, p. 198), la care aş putea adăuga că traducerea comediilor lui Carlo Goldoni în limba grecească, făcută de Ioan Gheorghe Caragea, fostul Domn al Țerii-Românești, fu publicată în două volume la Nauplia (Grecia) în anul 1834. Vorbind de ocupațiile literare ale lui Caragea, aş mai putea aminti următorul cînt al lui, luat din traducerea lui Marcellus, „Chants populaires de la Grèce”, Paris, 1860 :

„Doux Zéphyr, si tu vas vers l'âme que j'aime ou si tu la rencontres, répète-lui bien ce que je vais te dire :

Dis-lui, ah ! ne l'oublie pas ! dis-lui, sans rien y changer, que tu es un soupir, mais ne lui dis pas d'où tu viens.

Et toi, charmante fontaine, petit fleuve rafraîchissant, s'il arrive que tu la rencontres par hasard et que tu en trouves l'occasion, dis-lui que tu es une larme ;

Mais prends bien garde, et ne vas pas lui dire quel est celui qui a tant fait grossir tes flots.“

Despre „averea imensă” a „*acestui mare stringător de bani*” mă mai refer la nota mea în această revistă (VIII, 1-3, p. 37). Mai repet că străbunicul meu nu lăsase copiilor săi nicio avere însemnată și că trăia și el o viață retrasă după fuga lui din țară în 1818. Din fericire știința istorică este mai obiectivă azi decît în timpul lui Wilkinson sau al lui Vaillant, chiar dacă legendele nu se stîrlesc ușor.

C. J. Karadja

Un bacșiș princiar

Într'o carte englesă despre ambasada lui Sir John Finch la Constantinopol (1674--1681) găsim următoarea știre necunoscută despre dobîndirea tronului Moldovei de către Iliș Alexandru în luna lui Maiu 1666.

Domnul se urcă în Scaun mulțămîtă influenței ambasadorului engles, contele de Winchelsea (cf. Hurmuzaki, V, pp. 107-111). După această izbîndă trimise dragomanului engles Giorgio Draperys 6.000 de oi pentru dînsul, precum și alte 12.000 pentru a fi

predate ambasadorului împreună cu 4000 coroane în bani, un inel în valoare de 1000 de coroane și un cal de 300 de coroane. Avem însă dreptul să bănuim că aceste daruri prin ciare nu ajunseră niciodată în mina ambasadorului.

C. J. Karadja

O știre inedită despre Ștefan-cel-Mare

Colaboratorul nostru d. Macurek ni trimete aceste știri despre relațiile lui Ștefan-cel-Mare cu Minorii ardeleni culese dintr'un manuscris din Baithyaneum de la Alba-Iulia (III, 72, p. 52), cuprinzînd «Cronica seu origo Fratrum Minorum de Observantia in Provincia Bosna et Hungaria in Christo Iesu militantium»:

«Anno 1462..., tunc enim frater Sebastianus Iánosy, electus custos Transylvaniae, missus fuit ad Moldaviam cum fratribus subtilioribus et, dum ibi sanctae vitae insisterent, venit ad eos quaedam mulier a daemonio obsessa, dicens quod, si ipsam a daemonio liberare possent, tunc ipsa ad fidem catholicam converteretur. Promisit; tunc ipsi fratres... ipsam schismaticam a daemonio liberaverunt et baptisaverunt. Tunc calugeri commoti miserunt ex se aliquos ad fratres, dicentes quod gregi eorum, videlicet Hungaris, provideant, nostro autem, videlicet schismatico populo, nullam curam habent, neque de caetero habeant. Tunc fratres nuncium eorum verbis contumeliosis affecerunt, dicentes quod barbas eorum prolixas in ipsorum detrimento conciderent. Tunc eorum Metropolitanus, auditis his, Vajvodam aggreditur et eidem de praedictis quaerimoniis intulit suppliciter. Frater Sebastianus, custos praefatus, ad eius conspectum vocatus est similiter, et sic coram Vajvoda altercantibus ipse custos in haec verba praerupit, alios ad risum, alios ad iracundiam provocando et se ipsum ac nos fratres ad verecundiam et confusionem, quia commune proverbium est ut omnis perendus prius infatuandus est, ut nesciat quid dicat aut agat, dicens: *Si, inquit, nos in isto regno non fuissetis, vos dlu a Turcis captivi fuissetis ducti, et perivissetis.*

Tunc Vajvoda dixit: „Ego videbo si sine vobis Deus a Turcis nos defendat; volo ergo quod vos omnes sine mora a

regno meo exeatis“. Et sic fratres fuerunt expulsi de regno Moldaviae cum magno opprobrio.»

D. Macurek adaugă: «Cele mai însemnate sînt cuvintele lui Ștefan-cel-Mare.

„Cronica este lucrarea mai multor autori. La început „Blasius de Zalka, vicarius Minoritarum (1420-70)“, este contemporan cu faptele. Nu este originală, ci copiată în secolul al XVII-lea. A utilizat-o Fermendžin, în „Chronicon observantiae provinciae Bosnae“ (*Starine*, XXII, 1890).

«Despre documentul citat spune continuatorul lui Blasius de Zalka mai înainte: „quae sequuntur a venerabili sene predicto (= Blasio), qui sub obedientia omnium v cariorum in Hungaria usque hodie militavit cum honore, accepi“.»

Aprovisionarea armatei lui Vodă Mavrogheni

În hirtilele privitoare la familia Macovei, apare un Ștefan Macovei, întrebuințat și la trebile Domniei, cum dovedește acest foarte interesant act domnesc :

«Milostiiu bjiu lo Nicolae Petru Mavrogheni Vvd. i gpdn. davat gsdvmi logf. Stane Urlățene i Postelnice Ștefane Macovei, vă facem Domniia Mea în știre că, trebuință fiind dă zahereă, grău, orz, fân, meu și porumbu, pentru a să da tainuri dă hrana ascherliiloru, iată că s'au orânduit și aici la acel județ Saac această sumă de zahereă ce mai jos să arată ca să să facă împlinire la magazia de la Ploești. Pentru care, fiindcă este dă a să strănge cu grabă ca să să aple pentru întămplătorile vremi, ca să nu să întămple vre o lipsă la acea vreme și atunci să să aducă lucru la primejdia dă cap, vă orânduim pă voi mumbașări să faceți împlinire din județ la acel județ.

«Ci, luînd porunca Domnii Mele, să căutați numai de cât să faceți împlinire și rânduri rânduri să să ducă la orânduitu loc după cum să coprinde la porunca Domnii Mele cea către ispravnici, necăutându voie veghiată sau hatăr, ca în urmă să aduceți din lipsire primejdie de cap, ci, ori al cui va fi grău, orz, fân, meu, porumb, să să ia și să să îplinească suma cea orânduită negreșit rânduri-rânduri. Pentru că, ne-

nefăcându săvârşire la vreme şi la soroc, să ştii că veşi da seama cu viaţa voastră. Şi să avem răspunsu că aşi înţeles porunca şi aşi început a împlini. Intr'alt chipu să nu fie, că aşa iaste porunca Domnii Mele. Saamu recei gvdml. 1788, Fevr. 6.

(Monograma, pecetea cu chinovar.)

350 chile grău la magz. Ploeşti.

1420 chile orz ipac la magz. Ploeşti.

2150 cară fân tot la magz. Ploeşti.

Prociť Velu Vist.“

Cu o zi mai târziu Mavrogheni dădea de ştire că Turcii i-au anunţat, din Vidin, cum că „Frâncii“, „Nemţii“, au atacat Orşova şi anume „împotriva prieteniei şi a pravilelor războiului şi a tot cuvîntul“, „cu obrăznicie“. Sigur că Dumnezeu va pedepsi pe provocator, Vodă declară că „va adăuga puterea oştilor noastre“, făcînd «cu ajutorul lui Dumnezeu cuviincioasa gătire pentru războiu asupra vrăjmaşilor acestora». Locuitorii sînt asiguraţi că Turcii nu li vor face niciun rău, de vreme ce «în zilele noastre nu se caută cine este musulman şi cine este raia». Dar, în acelaşi timp, se răscoleşte sentimentul lor patriotic, vorbindu-li şi de aceia că «se văd de faţă biruinţile noastre întinse înlăuntrul pămîntului ţerii lor ca nişte semne vii întru pomenire» şi îndemnîndu-i să atace pe Frâncii totdeauna făcători de rău în ţară, căci vor avea prada, cerîndu-se de cîrmuire numai capetele¹. Nu e exclus ca redactorul actului plin de vervă să fie însuşi lenăchiţă Văcărescu.

O foaie tipărită sfătuia să nu se dea crezare proclamaţiilor imperiale². Intr'o nouă sfătuire către ţară se făgăduia şi boierirea imediată a cui va aduce asemenea hirtii, împreună cu o răsplată de patru sute de lei³. «Să vă vedem, fiilor», spunea Vodă la 29 ale lunii, „acum este vreme cînd trebuie să vă arătaţi fieşcare slujba şi vrednicia“⁴. În acel moment oameni de la Secuieni, cărora li se cereau provisiile, „cu ciomegele i-au

¹ Urechă, *Istoria Romînilor*, seria 1786-1800, tomul III, 1892, pp. 129-30.

² *Ibid.*, pp. 131-3.

³ *Ibid.*, pp. 190-1.

⁴ *Ibid.*, pp. 192-3, nota.

[fost] lovit și gonit“ pe năvălitori¹. Sosirea tunurilor turcești în Capitală, la 19 Mart, se scrie cu slove roșii în condica de porunci², „tunarii domnești“ fiind, ca un anume Gheorghe, rămas apoi «săcat și vrednic de jale»³, Romîni.

N. Iorga.

Hotarele Moldovei la Sud, supt Ștefan-cel-Mare

Nu există îndoială că, cu începere de la 10 Martie 1482, Milcovul și Putna formau granița de Sud a Moldovei⁴, între Carpați și Siretiu. Dar asupra graniței dinainte de 10 Martie 1482 există discuție pentru că în letopisețul lui Ureche se zice⁵ (la anul 1475; data este dovedită însă de I. Bogdan⁶ a fi 1482):

„Și, zăbovind Ștefan-Vodă acolo până a se strînge oștile „toate, aducînd și pre mulți din boierii Țerii-Românești și alte „capete oameni de frunte acolo, au pus pre ai săi boieri și „oameni de cinste de au vorovit și au tocmît, de au despărțit „din Milcovul cel mare o parte de pîrîu, ce vine pre lîngă Odo- „bești și trece de dă în apa Putnei, și până astăzi este hotarul „țerii Moldovei și Țerii-Românești acel pîrîu ce se desparte din „Milcovul cel mare. Iară mai înainte au fost avînd țerile amîn- „două pricină, că Țara-Românească vrea să fie hotarul său până „în apa Troțușului, iară Moldovenii nu-i lăsa, până au vrut „Dumnezeu de s'au tocmît așa. Și au luat Ștefan-Vodă cetatea Cră- „ciuna cu ținut cu tot, ce se chiamă ținutul Putnei, și l-au lipit „de Moldova, și au pus pîrcălabii săi pre Vilcea și pre Ivan.“

Din acest text ar reieși deci, la prima vedere, cum a susținut B. P. Hasdeu⁷, că, înainte de 10 Martie 1482, ținutul Putnei, până în Troțuș, era al Țerii-Românești și că granița dintre ambele țeri era formată de Troțuș.

Acum în urmă, d. Cristofor Mironescu, studiînd istoricul

¹ *Ibid.*

² *Ibid.*, p. 203.

³ *Ibid.*, nota 1. Cf. Blaucard, *Les Mauroyeni*, p. 210 și urm.

⁴ Ureche, ed. Giurescu, p. 59; Cantemir, *Descr. Mold.*, cap. II.

⁵ Ed. Giurescu, p. 59.

⁶ *Vechile cronice*, nota 38 la Cronica și Analele putnene, p. 262 și urm.

⁷ *Istoria critică a Romînilor*, I, p. 10.

acestei granițe, ajunge la concluzia că ¹ regiunea Putnei, înaintea de Ștefan-cel-Mare, nu era nici munteană, nici moldovenească și că, anexînd-o, Ștefan-cel-Mare nu a săvîrșit nicio usurpare.

Melchisedec ² însă și C. Giurescu ³, basîndu-se pe documentul lui Ștefan al II-lea din 1445 ⁴, sînt de părere, cel d'întăiu ⁵ că „Vrancea și cu riul ei Putna a aparținut Moldovei din vechime, „înaintea de Marele Ștefan“, iar cel de-al doilea că ⁶: „pe vremea „lui Alexandru-cel-Bun, însă, acest ținut (Putna) aparținea Moldovei“. În același studiu Giurescu redă ⁷ și pasajul următor din tratatul de alianță (13 August 1475) dintre Ștefan-cel-Mare și Matiaș Corvinul: „Ne-am înțeles și în privința hotarelor țerii „Moldovei cu Muntenia, după vechile hotare stăpînite de Domnii de mai înainte și ținute de ambii Voevozi“ — adică și de „Ștefan al Moldovei și de Vlad al Țerii-Românești—după actele „lui Alexandru și Mircea, Voevozi ai celor două țeri“. Din această citație, precum și din pasajul letopisetului lui Ureche, citat mai sus, Giurescu deduce ⁸ că, în anul 1475, Milcovul era hotarul care despărțea Moldova de principatul vecin și găsește că năzuința lui Ștefan de a recăpăta, la Sud, vechea graniță de pe timpul lui Alexandru-cel-Bun a fost cauza războaielor dintre Ștefan și Radu.

Că granița de Sud a Moldovei, chiar în prima parte a Domniei lui Ștefan-cel-Mare, nu a fost Trotușul, o dovedesc și următoarele :

1. Chiar textul suscitât din Ureche: „Iară mai înainte au fost „avînd țerile amîndouă pricină, că Țara-Românească vrea să

¹ Hotarul între Moldova și Muntenia, în „Anuarul de Geografie și antropogeografie“, an. II, p. 99.

² *Notițe istorice și arheologice*, p. 97.

³ Recensie asupra cărții d-lui Conduratu, „Relațiunile Țerii-Românești și „Moldovei cu Ungaria până la anul 1526“, „Convorbiri Literare“, XXXIII.

⁴ Melchisedec. *Notițe Istorice și Arheologice*, p. 97; *Uricariul*, IX, p. 137.

⁵ *O. c.*, p. 97.

⁶ *O. c.*, p. 837.

⁷ Hurmuzaki, II, p. 9: „Super metis etiam provinciae Moldaviae cum provincia Transalpina secundum antiquos terminos et consuetudines per praedecessores Vayvodas possessos et tentos utrumque Vayvodam, tam scilicet Stephanum Moldaviensem, quam Vlad Transalpinum, secundum privilegia Alexandri et Mirzae utrusque partis Vayvodarum concordamus“.

⁸ *O. c.*, p. 837.

fie hotarul său până în apa Trotuşului, iar Moldovenii nu-i „lăsa“.

Deci Muntenii vroiau sau revendicau ținutul, dar nu-l stăpâneau, căci nu erau lăsați de Moldoveni.

2. Iarăși un text din Ureche¹: „(1472). Iară letopisețul nostru „scrie că, dacă au sosit Ștefan-Vodă la margine, Noemvrie „8 zile, au împărțit steagurile oștii sale pre Milcov“.

Deci Milcovul era la marginea țerii.

3. Cronicile mai vechi (din Putna² și Bistrița³, Azarie⁴), după care de altfel s'a luat a lui Ureche, zic că, la 10 Mart 1482, Ștefan a luat Crăciuna, și unele adaogă că a pus pircălabi pe Vilcea și Ivan⁵, dar niciuna nu pomeneste de luarea și anexarea ținutului Putnei. În aceleași cronice⁶ vedem aceeași informație care se dă și de Ureche, cum că, în 1472, Ștefan își adună oștile pe Milcov, unde li împarte steagurile.

Pe timpul lui Ștefan-cel-Mare oastea era formată dintr'un foarte mic sîmbure permanent, la care se adăuga, în războiu, țara chemată supt arme⁷, care se aduna la locul fixat de Domn⁸. Acolo se organiza în unități și corpuri, cărora li se dădeau atunci steagurile⁹. Această adunare se făcea — cum se face și azi — în interiorul frontierelor proprii¹⁰. Urmează deci, cum spune și d. Iorga¹¹, că, în 1472, Moldova se întindea până în Milcov.

¹ Ed. Giurescu, p. 54.

² Bogdan, *Vechile Cronici*, p. 196.

³ Bogdan, *Cronici inedite*, pp. 57-8.

⁴ Ed. Bogdan, în „An. Ac. Rom.“, XXXI, p. 185.

⁵ Cron. din Bistrița, ed. Bogdan, p. 58; Azarie, ed. Bogdan, p. 185.

⁶ Cron. din Bistrița, p. 53; Cron. din Putna, p. 195; Azarie, p. 184.

⁷ Ureche, ed. Giurescu, pp. 5, 53, 83.

⁸ *Ibid.*, p. 73.

⁹ *Ibid.*, pp. 44, 53; Cronica din Bistrița, ed. Bogdan, p. 53; Cronica și Analele putnene, ed. Bogdan, p. 195; Iorga, *Ist. Arm. Rom.*, I, pp. 70, 71, 138. Organizarea armatelor, din timp de pace, în unități mari, și stabilirea, din timp de pace, a ordinii de bătaie de războiu se face numai de la a doua jumătate a secolului al XIX-lea încoace. În Occident până la finele sec. al XVI-lea, iar la noi până în al XIX-lea chiar, micile unități se formau, în fiecare dată, ad hoc, din oameni strînși. Asupra organizației vechilor armate vezi Charles Oman, *A History of the art of War in the Middle Ages*.

¹⁰ Ureche, ed. Giurescu, pp. 47, 53, 73.

¹¹ *Studii și documente*, III, p. XXXVI: „La 8 Novembre se împart steagurile la Milcov, care era acum al lui Ștefan“ (italicele sînt ale d-lui Iorga).

4. Anterior textului citat supt 1, Ureche zice¹ că după bătălia de la Racova (1475) Ștefan a primit știri, de la staroștii de Crăciuna, cum că Radu vine asupra lui. Dar, dacă acea Crăciuna ar fi fost atunci a Muntenilor, cum s'ar fi putut ca pîrcălabii munteni să vestească pe Ștefan de venirea în contra lui a Domnului lor²? Nu cumva este justificată ipoteza lui Picot cum că această Crăciuna a aparținut și mai înainte Moldovei³ și fusese reluată numai timporar de Munteni, în 1481 sau 1482, cum admite și d. N. Iorga⁴?

5. Nu există niciun document muntenesc arătînd stăpînirea moldovenească⁵.

¹ Ed. Giurescu, p. 58.

² Sint îndatorat tatălui meu pentru arătarea acestui temei ca și a mai multor documente ce se vor cita la punctul 5. Îi arăt aici recunoștința mea.

³ Picot, *Chronique de la Moldavie par Gr. Ouréki*, p. 135 nota **.

⁴ *Ist. Arm. Rom.*, I, p. 172: „El (Țepeluș) putu pune mîna pe cetatea Crăciuna, căci nu e de crezut că aceasta (Crăciuna) să fi fost pînă acum, după „atîtea biruinți ale lui Ștefan, încă a Muntenilor“. Giurescu, în recensia mai sus citată (p. 838), crede că întreg ținutul a fost al Moldovei înainte și pe timpul Domniei lui Ștefan al II-lea și că ar fi fost luat de Munteni între 1447 și 1457.

⁵ Alexandru-cel-Bun dă lui Domoncuș și fraților săi Blaj și Iacob, la 15 Mart 1410, șase sate pe Cașin și Oituz (tălmăcire din uric vechiu „sîrbesc“, *Doc. Ac. Rom.*, pach. LXIII No. 221, apud R. Rosetti, *Ungurii și Episcopiiile catolice din Moldova*, p. 6 nota 1).

Dania lui Ștefan Voevod, din 8 August 1446, către „pan Oană Ureacii“ a unor sate de pe Putna „unde a fost panul Hălăban“ (Melchisedec, *Notițe Istorice și Arheologice*, p. 65; *Uricariul*, IX, p. 137). Acesta e documentul de care se folosesc Melchisedec și Giurescu.

La 14 Decembrie 1458 Ștefan-cel-Mare confirmă mănăstirii Bistrița o danie a Marușcăi, fata lui Andrieș Slujescul, a satului Malurile (azi Răcăuți, pe dreapta Cașinului), unde a fost mănăstirea tătine-său (Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, I, p. 26).

La 3 Iulie 1460 Putna aparține Moldovei, căci, în confirmarea privilegiului comercial al Liovenilor, Ștefan-cel-Mare zice: „și cine va duce postavuri în Țara-Românească are să dea la vama cea mare din Suceava de grivnă trei groși, iar în tirgul Romanului, în Bacău, în Agiud și în Putna, în Vasluiu, în Birlad și în Tecuciu de car cite 2 zloji“ (Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, p. 279).

La 5 Octombrie 1462, Ștefan-cel-Mare confirmă boierului Petru Negrea două sate la gura Tazlăului și un șfert din satul Filipești pe Oituz (Bogdan, *Doc. lui Ștefan*, I, p. 63).

La 13 Octombrie 1469 Ștefan-cel-Mare confirmă lui Jușa Grosul, de la Zăbrăuți, stăpînirea peste o jumătate din sat. Șoldeștii la Zăbrăuți, și peste jumătate

6. Tradiția locală constată că toată regiunea a fost moldo-venească și în special că Ștefan-cel-Mare ar fi fost născut la Borzești, deci la Sud de Troțuș.

* * *

Pe baza temeiurilor arătate mai sus, mi se pare că în timpul Domniei lui Ștefan-cel-Mare, chiar înainte de 1482, Moldova stăpînea *de fapt*, dacă nu de drept, tot teritoriul până în Milcov și Putna și că așa-zisa anexare a ținutului Putnei în 1482, arătată mai întălu de Ureche, a fost numai confirmarea în drept, recunoscută și de Munteni¹, a acelei stări de fapt.

Generalul R. Rosetti.

Un poet grec despre noi.

Se cunoaște importanța ce o are în literatura neo-grecescă Iacob Rizu-Rangabé. Nu e cu totul necunoscută nici cariera de boier pe care a avut-o la noi.

Pentru istoria noastră însă nu s'a întrebuițat culegerea lui de poezii, apărută în Atena, la 1836-7, Ποιήματα Ἰακώβου Ρίζου Ράγκαβη².

În ea se află și o «enigmă», «lui Alecu Suțu, din Cazanlic, în războiul turco-rus», cel din 1806. E vorba de vărul poetului, I. Suțu, care duce misiua și, odată cu ea, traducerea «Zairei». Prietenia cu Ἀλέκο-βόδαε pare a fi fost intimă după versul

Ἐ γράμμα, γλυκὸ γράμμα, ποῦ με πληροφορεῖς
Τὸ φίλου τὴν ὕγειαν καὶ μὲ παρηγορεῖς.

O altă bucată-l arată pe poet mergînd de la Odesa la Brașov (ἢ ἀπὸ Ὀδησοῦ εἰς Βρασοβὸν ἀποδημία μου). O alta, din 1829, se chiamă «Petrecerea mea la București» (Ἡ εἰς Βουκουρέστι διατριβή μου εἰς τὸ 1829).

N. I.

din satul Băținești pe Putna (Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, I, p. 157). Există și o confirmare, din 31 Octombrie 1489, fiilor lui Iorga Grosul, tot pentru jumătate din Șoldești (Bogdan, *o. c.*, p. 382).

Uric de la Ștefan-cel-Mare din 26 Novembre 1498 din Hirlău, prin care întărește vînzarea unei siliști pe Putna, anume Bealea (Alba?), „cumpărată de panul Ilic Comisul de la panul Ivul, fiul Voicăi, nepotul lui Bogdan Stolnicul, „din uricul moșului său Bogdan Stolnicul“. Deci era probabil a acestuia cel puțin cu o generație înainte (Bogdan, *Doc. lui Ștefan*, II, p. 159).

¹ Prin „vorovirea“ și „tocmeala“ arătată de Ureche, *l. c.*

² V. și *Revue historique du Sud-Est de l'Europe*, I, n-rul pe Septembrie-December.

Ceva despre situația de drept internațional a țărilor române supt Turcia

(Cu ocazia publicației d-lui Georg Müller¹, „Die Türkenherrschaft in Siebenbürgen, 1541-1688“.)

Cu cât perspectiva istoriei se lărgeste, cu atâta situația celor trei principate ca State și ca factori de politică internațională ni apare alta decît cea tradițională în istorie. Într'adevăr, mai întăiu, din punct de vedere al dreptului, noțiunea de Stat se bazează pe teritoriu, națiune conștientă, minoritate organizată, putere legală recunoscută a unul factor sau a unei persoane, așa dar mai ales pe cea ce am numi Suveranitate internă. Contingențele vieții politice internaționale și exigențele unor autorități de drept superior sau mai vechi nu anțează și știrbesc totdeauna suveranitatea absolută a tuturor Statelor². Bine înțeles că acestea se vor apăra și vor răspinge orice imixtiune cu atît mai lesne, cu cît sînt mai puternice și au mai multă libertate a mișcărilor. Cele trei voevodate (prin tradiția slavo-romină, dar pentru cancelariile europene³ principate egale) erau State cu suveranitate deplină internă; *imixtiunea* de drept turcă sau ungaro-austriacă este cînd mai puternică, cînd mai slabă, după jocul balanței politice europene. Cele trei principate se apăra și ele, dar se supun la imixtiunea turcească, iar Transilvania, în 1688, și la cea ungaro-austriacă; nu se va da din entusiasm Austriei, cum spune d. Müller (p. 6). Aceasta e numai aparența materială, convențională a fenomenului⁴.

Tot astfel instalarea lui Tököly, rezultat al politicii franceze în Orient, dar posibilă numai prin aderarea lui Brîncoveanu, decis să răstoarne echilibrul în defavoarea Imperialilor cari amenințau existența Statului, persoanei sale⁵, nu e reinstalarea su-

¹ Vezi recensia d-lui N. Iorga din „Bulletin de l'Institut“, n-le 7-12, 1923.

² Exemple în present: imixtiunea Ligii Națiunilor, a Marilor Puteri, a învingătorilor în Germania, Austria, etc.

³ În niște instrucțiuni ale lui Stadion din 1807, aflate la Staatsarchiv din Viena (*Moldo-Valahia*, fasc. 23), acesta spune expres că Domniii romîni sînt prin tradiția cancelariilor europene principii pentru străinătate, la ci acasă fiind Voevozi și pentru Turcia uu fel de Pași.

⁴ David Angyal, *Leopold I. und Ungarn*, în „Ungar. Revue“.

⁵ *Memorie del Marescial conte Federigo Veterani*, Viena și Lipsca 1771; mss. 8473-8478 și 8639, 9742 din Biblioteca Națională din Viena (Memorii

zeranității turcești (pp. 6-7) care nu încetase o clipă „de jure”. Este tot jocul politic care dă mai multă putere immixtiunii turcești la un moment dat. De altfel chiar la acea epocă, Domnii români reclamau cetățile de la Dunăre, pe care Turcii le dețineau «de facto», nu «de jure»¹. Nu era vorba deci de drept și de constituție, ci de putere și de joc politic. Curțile europene considerau și ele aceste State, după împrejurări, cînd ca State de sine stătătoare, cînd ca provincii ale Turciei. Astfel, cînd ambasada lui Șerban Cantacuzino și a lui Brîncoveanu ajung la Viena, delegații sînt primiți ca supușii unui Stat de sine stătător, nu ca „Turci”². Pentru felul cum se oglindia situația internațională a celor trei principate în lumea politică europeană, trebuiesc numai de cît cercetate mai ales «relațiunile» venețiene și alte rapoarte³. Ea era foarte înjosită la Constantinopol, dar nu de altă natură decît a celorlalte State⁴. Une ori Ianachi Porfirita e numit resident⁵.

În orice cas situația celor trei țeri era, în esență, identică. Oportunismul turcesc, poziția geografică și politică făcea că această situație era divers nuanțată de Turci⁶.

Făcînd suma, situația Transilvaniei apare superioară în general: originea autorității suveranului său este superioară, pentru drep-

ale aceluiași și o „*Historia delle guerre*” a lui Alessandro Belleardi). Pentru toate acestea vezi și lucrarea mea „Istoria politicii externe a celor trei principate de la 1683 la 1688”, care va apărea.

¹ Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 240; *Staats-Archiv* din Viena, Dispacci, fol. 164; 6 Februar 1689; Hurmuzaki, VII, no. 155, pp. 194-5, 11 Ianuar 1689.

² „Ca... niște Romîni din Țara-Românească, nu ca... alții dintr’alte neamuri”; *Mag. istoric*, V, p. 100.

³ D. Müller s’a servit de unele publicate în „*Fontes rerum austriacarum*”, dar nu de toate chiar din acea colecție.

⁴ *Staatsarchiv, Turcica*, 25 Septembrie 1682. Caprara, internunțiu austriac. scriînd Împăratului despre tărăgănirea Turcilor în discuție, spune: „E che non era della dignità di V. M. solo il dare risposta, ed a pena la darebbero li principi di Valacchia e di Moldavia”.

Despre influența Domnilor la Constantinopol, d. Iorga are dreptate cînd o arată superioară celei transilvane, în special în epoca lui Șerban Cantacuzino, Brîncoveanu și Apaffy. Acesta cere chiar sprijin la Constantinopol de la Șerban Cantacuzino; *Mon. com. Trans.*, XVIII, p. 295 (13 Februar 1685).

⁵ Hurmuzaki, *Supl. I*, no. 415, p. 279; vezi și vol. XVI, p. 222.

⁶ Oportunismul turcesc, caracteristic la Miron Costin, *Letopisițe*, II, p. 306.

tul curent al epocii, celei a Voevozilor. Chiar pentru aceștia din urmă, principele Ardealului e «craiu», pe când ei fuseseră adesea considerați ca niște Palatini ai regelui Ungariei sau Poloniei.

Dar mai era un lucru : în Transilvania dubla immixtiune politică imperială și otomană e mult mai puternică, și Ardelenii, conform oportunismului turcesc, trebuiesc cruțați. Propunerea lor de la 1689 de protecție dublă (p. 18) este de fapt în legătură cu o realitate existentă, dar nerecunoscută oficial. Țerile române izbutind în cele din urmă să rămână numai supt puterea turcească¹, sînt mai supuse, mai umilite, dar Transilvaniei dubla immixtiune-i aduce căderea definitivă supt Austrieci.

Situația Țerii-Românești și a Moldovei e deci mai clară. Domnii recunosc ca izvor al puterii lor — oficial numai, căci în fond titlul lor arată că se considerau ca suverani de altă origine, mai veche, — numirea sau confirmarea Sultanului². Ardealul însă oscilează până la sfîrșit: pe cînd cei din principate acceptă une ori și confirmarea din altă parte (exemplu interesant la 1688), Ardelenii au de fapt nevoie de recunoașterea dublă. Tököly, întărit oficial și în mod excepțional de Sultan, caută totuși o confirmare creștină imperială. În acest sens trebuie înțeleasă și cererea de protecție de la Turci pentru cele șapte comitate din partea lui Gabriel Báthory (p. 12).

În ce privește ideea de proprietate a Sultanului, sau în ce privește rangul (principele Ardealului considerat ca rudă a Sultanului, p. 45), totul trebuie luat «cum grano salis». Despre transformarea în pașalicuri a țărilor românești s'a vorbit mult și în cele trei State supuse și în țerile străine. Chestia rămîne să fie studiată. În cronicile noastre sînt lucruri interesante despre aceasta³. Un exemplu: în preajma ultimelor războaie de

¹ Pentru aceasta e caracteristic un memoriu austriac inedit, care se află la *Staatsarchiv (Moldovalachica, fasc. 23)*: „Succinta historia politico-juridica den alten Tractum Regni Daciae, oder h·unt zu Tag die sogenannten Wallachey und Moldau betreffend“, în care se arată (la 1699) că drepturile polone și ungurești asupra țărilor noastre nu mai pot fi invocate.

² „Țerile noastre erau într'altă voie veghetă“, *Letopisișe*, I, p. 306; „Supt jugul lor sîntem robi“; *ibid.*, p. 408.

³ Constantin Căpitanul Filipescu, p. 179; *Magazinul istoric*, IV, pp. 857-8; cf. *Letopisișe*, I, p. 268.

expansiune turcească (1661-1683) s'a vorbit mult în Europa de intenția de a transforma țerile românești în pašalricuri¹.

Cronicile noastre spun la fel. În 1683 se părea că Turcii vor să încheie și să închidă cercul puterii lor și să înnăbușe în-năuntru vitalitatea politică a vasalilor² sau nesigurilor (cum erau Cazacii)³.

O chestie importantă e aceea a amestecului turcesc în treburile interioare (p. 60 și urm.). Aici abuzul e vădit, dar era o consecință inevitabilă a puterii și intereselor turcești. Este iarăși o parte care trebuie studiată ca o manifestare „de facto”, nu «de jure»⁴.

În ce privește pacea de la Carlovăț, amintesc interesanta controversă a lui Rousset din Abatele de Mably („Le Droit public de l'Europe fondé sur les traités conclus jusqu'en l'année 1740”, ed. Rousset, Amsterdam 1748, pp. 271-272).

Cînd s'a încheiat pacea de la Carlovăț, tratatele dintre Leopold și Apaffy (în cel de la 28 Iunie 1686 erau înserate și celelalte două principate) n'aveau forță, fiindcă Apaffy nu le aplicase; pe de altă parte Turcia n'avea dreptul să cedeze Transilvania, de oare ce nu avea proprietatea țerii, ci numai protecția. Originea stăpînirii austriace în Ardeal ar fi deci contestabilă.

V. Zaborovschi

DOCUMENTE⁵)

Acte botoșănene și dorohoiene.

9 Februar 7123 (1615). «Ursul Pătrășcan biv Vel Cliuciar i cneaghinea mea Nastasia» dau lui Gheorghe Ghierghel Vel Pitar și fetei Drăguna jumătate Rusii pe Bistriță, cu vie, în Ținutul Bacău, și jumătate de Stejcani, pe Tazlău, tot la Bacău.

Pecete octogonală.

*

(Slavon.)

¹ Caracteristic, N. Iorga, *Studii și documente*, IX, pp. 131-2; Leibniz, în Onno Klopp, *Die Werke von Leibnitz*, II, pp. 362-3.

² *Letopisițe*, II, pp. 24-25.

³ Aceștia ridicau mereu capul, Constantin Căpitanul, p. 201.

⁴ Pentru chestii de drept internațional privat privitor la țerile române, interesant tratatul de „confederație” dintre Muntenia și Transilvania din 1-iu Iunie 1685, Engel, *Gesch. der Walachey*, pp. 331-332.

⁵ Din Muscul Botoșanilor (în pregătire).

Suceava, 1-ju Ianuar 7182 (1674). «Noi Stefan Pătru Voevod» dă la «credincios sluga noastră Ion Stroescul ci-au fost staroste de Cernăuți» Petreștii, «ce sântu pre apa Prutului, în Ținutul Dorohoiului, ca să-l fie lui deania și miluire de la Domnia Mea, pentru căci ni-au slujit cu mare dreptate și cu slujbă deplină . . . , și dumisale și fâmei dumisale și cuconilor lui. Și, de le-am fi dat cuiva mai denainte vriame să-l fie vr'un boiar, iar dă acmă înnaintea să nu mai aibă nicio trlabă, fără numai sluga noastră Stroescul, și den ruda Domniei Miale și din sâmlinția Domniei Miale nime să nu să amestece a strica deania și miluirea, iar cine să va amesteca să strice, să fie afurisit de 318 oteți din ij vă Nichel.»

Iscălitură: Io Stefan Petru Voevod.

Pecete cu chinovar, octogonală: Io Stefan Petru [Voevod i gospodar] zem. Mold.

*

9 Iulie 7200 (1692). Constantin-Vodă către „Ion Stroescul Armașul cel Mare“, care aduce „o carte de danie de la răpăusatul Ștefan Petăr-Vodă, scriind într'aciastă carte cum pentru a lui diriapt slujbi l-au miluit și i-au dăruit lui danie satul Petreștii ce sint pre apa Prutului în Ținutul Dorohoiului. . . , care sat iaste de moșie lui Ștefan Petăr-Vodă, și așia mărturiseaște răpăusatul Ștefan-Vodă cum, de s'ar fi și dat mai înnaintea cuiva acel saat, să nu si fie în samă, și direasele ceale vechi ce or fi pe saat pe Petrești, oricînd la cine s'ar afla, să aibi a să lua și să dea în mănule boiarinului nostru ce scrie mai sus, lui Ion Stroescul Armașul cel Mare, și cu blăstăm nime din sâmlinția lui Ștefan-Petăr-Vodă să nu aibă a să mesteca“. Întărește dania, care să nu fie stricată „nici dănăoară“. „Dumitrașco Ursu pis.“

Iscălește: Io Costandin Voevod.

Pecete mică octogonală, cu chinovar

*

Cătră dumnalor părălabi Hurmuzachii și Coste Chirilovici.

Poroncă.

După orden ce mi s'au dat de la Măriia Sa ghenear maior Rîmschii Corsacov Alexandru Vasălievici dupe asemenea (*sic*) porunci al Mării Sale ghenearal feltmarișal și a felluri de ordinuri cavaler Petru Alexandrovici Rumjanțov den moșile ce să află

în Țănutul Hotinului, din satele: den satul Edinița trei părți, din satul Capoteni trei părți și giumătate, din sat Șerbanca, cuviindu-să în stăpânire mazălului Piibagul după scrisori ci-au arătat și mărtoriia de la Divan, toate aceste de sus scrisă i s'au dat la stăpânire. La care să trimiteți dum. om să înștiințeze pe lăcuitori de acolo și să hotărască toate aceste părți de moșiia.

Brigadir —.

It. 1773, Maiu 17.

*

19 Ianuar 1774.

Poroncă.

Cătră dum. boeri părcălabi Hurmuzachi și Coste Chirilovici, întru puteri ordenului ce mi s'au trimis de la Măriia Sa general maior Rimschii Corsacov din anul trecut 1773, luni 30 z., după drese a Domnilor de Moldovă și mărtoriia a boerilor Divanului cnejii Moldov[ei] pentru sileaste Cenicov (?) Precutov (sic) și giumătate de sat Nisfoia, s'au dat la stăpânire mazălului Nicolae Calmățchii: să trimiteți dum. să înștiințeze pe lăcuitori de acolo să-și hotărască.

Brigadir Le ....

*

24 Ianuar 1776. „Alexandru Murgulețu, feciorulu lui Toader Murgulețu și a Zamfirii, giupăneasa lui Toader Murgulețu, fata lui Ion Stroescul cari au fostu Jicnicer-Mare, și cari săntăm noi din Alexandru Murgulețu doi frați și o soru, anume Ioniți, frate mai mare, și lordachi, frate mai mic, și Catinca Strășculiasă, sor mijlocii“, se împacă la împărțirea moșiilor. „Așijderea și pentru moșiile de Ținutul Hotinului, dându vrearea milostivului Dumnezău ca să iasă vre odată la stăpânirea noastră, iarăși să aveam a le stăpâni frățește.“

*

17 Iulie 1778. Copie a actului din 1-iu Ianuar 1674. Iscălește „E. Șmidebauer, oberleittnant și director Cerneuțul, Ev. Schmidebauer, oberleitenant, Directeur...“

*

20 August 1778. Costandin Dimitrie Muruzi întărește anaforaua Divanului în procesul dintre „Ioniță Murgulețu biv vtori

Pah., feciorul lui Alexandru Murguleț mazil, și Ioniță Strășca capt. și între dum. Grigorie Balș Vel Ban* pentru moșia Petreștii. Se aduce înaintea un act de la Duca-Vodă din 25 April 7177 (1669), cu judecata dintre «Ilie Sturze Stolnicul cel Mare cu lancul Costin ci-au fost părcălab de cetate Hotinului» pentru parte din acel sat, cumpărată de Costin cu 150 de lei «de la un răzeșu anume Ieremie Roșca de Șândreni, feciorul Nastasiei, nepotul Drăgănihai (sic) Postelnicesii», «pentru că Ilie Sturze Stol. era răzeș acolo cu cealaltă giumătate de sat de Petrești, partea din sus, ce o avè driaptă moșia de pe socrul său Petriceico ci-au fost Vornic Mare și nu putè alți streini să încapă acolo, [mai] vârtos nefiind nici cu știre sa cumpărătura lancului Costin»: acesta iea înapoi banii. Apoi «o carte gspd. de la Domnul Ștefan Petru-Vodă, scrisă din Hotin, let 1673, Ian. 13, cu 4 ani în urma cărții de la Duca-Vodă... întru care scrie pentru giumătate de sat de Petrești cu vecini, însă nu arată ce parte, din sus sau din glos..., care sat iaste al Mării Sale drept de moșie, și cum că au socotit și i-au dat boeriului Mării Sale Ilie Sturze Pah. cel Mare și giupănesei sale, sora Mării Sale, Safta, ca să le fie aciastă giumătate de sat cu vecini driaptă ocină și moșia în toată viața lor, iar după a lor săvârșire să rămăe de la Măriia Sa danie nepoatei Mării Sale Mariei, fiica surorii Mării Sale Păhărnicesii ci-au ținut-o Ștefan Hăjdău Pah., iar, de i să va întâmpla aceștia sevârșania, încă fiind acești boeri cu viață, iarăși lasă ocina aciasta să fie al unui nepot al Mării Sale, care va fi mai aproape de semințenia și de singele său, însă și pre carele vor cunoaște acești boeri că iaste harnic și om cu minte, aceluia să fie ocina aciasta daniia, ca să-i rămăie pomană večnică, apoi lasă și blăstăm celor ce ar vrea să calce și să strice daniia sa.»

De partea cealaltă se arată «o carte gspd. iarăși de la acelaș Domn Ștefan Petru Vodă, scrisă din Suciavă, let 7182 (1674), Ghen. 1, cu un an în urma daneii ce făcuse numitului Ilie Sturze Pah. și surorii Mării Sale Saftii ..., întru care scrie cum că s'au milostivit Măriia Sa și au dat și au miluit pe credincios sluga Mării Sale Ion Stroescul ci-au fost staroste de Cernăuți cu sat Mării Sale Petreștii...». Grigore Banul arată că Murguleț a fost admis pe o jumătate de moșie, de tatăl lui, al Banului, și că a fost un timp cînd „une ori ar fi rămas și necăutată moșia de-

spre dumnealor, fiind dumnealor încă copilandrici și moșia cam depărtată de la locul de unde le era așazăre“. Murguleț și Strișca jură, mama lui Murguleț fiind în viață, că n'au știut nimic de pretențiile lui Balș până anul trecut. Supt „Grigorie Ghica-Vodă bătrânul“ se vede că Alexandru Murguleț, tatăl celui de acum, avuse ceartă cu Lupul Balș Medelnicer, care avea moșie la Dărăbani și Voicăuți. O cercetare de Vornicii de Poartă Ion Iamandi Jicnicer și Ilie Buzne Vornic de Poartă. — La 9 Novembre 7270 (1761) Grigore-Vodă Calimah întărește moșia către «Zamfira, fata lui Ion Stroescul Armaș și Ioniță și Gheorghie și Iordache, nepoți de fecior Zamfirii“. Urmează hotarnica pentru Ruxandra Murgulețoae, muma lui „Ioniță Murgulețu“.

Balș pretinde că a luat moșiile de la „răposatul Iordache Cant. Spat.“. Se decide pentru Murguleț (17 August).

Iscălește și „Gavriil Mitropolit Moldaviei“.

*

F. D. „[or]d[achi] Manoli vărului Ioniță Murguleț, precum și «dumisale părcălabului Coste“ și „dumisale fratelui Andrușca“.

«Cu frășasca dragoste și cu fericita sănătate mă închin dum. cinstite, iubite alu meu ca un frate, dum. veri logft. Ioniți Murguleț, aceste sfinte zile Naștere Domnului Nostru Isus Hristos să-ți fil dumitale de folos și la anul și la mulți [ani]. Și mai mult n'am cătră dum. fără decât mai în trecute zile mi-au fost scris un răvaș de la părcălabu Coste pentru moșiile noastre Criva și Horăpcăuții, ca să le vând unui om al dumisale... La care, frate, acmù la sfârșitul lui Dech. să îplinește anul Jidovului și eu nu am lipsit a nu înștlința pe dum. ca să triimeți dum. pe neguțitoriu aici la mine ca să fac tocmeală. Inșă să știil dum. că eu moșiile voi să le vând cu tot venitul, atâta orânda, cât și dijma, cât și havaetul casălor, și neguțitoriu să vii cu bani gata, căci eu, de le voi lăsa și mai eftior, numai bani gata să dei; măcar că eu am muștereu pe Jidovul meu de acolo și pe alții, și-mi dau preț bunu, numai eu, fiindcă m'am legat cu ravașul cătră dum. părcălabu Coste că nu i-oi vinde nimăruie până nu fi voi da știre dumisale, n'am putut da nădejele nimăruie, și neguțitoriu negreșit Marți sară să să afile aici la mine, că eu de Gioi voi să purced la Eș...»

Unii din țărani au plătit, iar unii împlă cu urnele.“

*

12 Iulie 1803. «Sandul Tiron ot satulu Trestiana, din preună cu soțul meu, anume Iftinca, și dimpreună cu fiii miei care mai gios mie'm pus numele și degetile», dau zapis «giupânului Leiba Jid. ciobotar ot târgul Dorohoiului», cedîndu-i o casă „pe ulița Buhaiului din gios“, «care loc să hotărăște din gios cu Cune Jid. și din sus să hotărăște cu o dughenă a mē».

Marturi: Radul Formagiu, Zota blănar, „Onofreiu șoltuzul fiind căpt. târgului Dorohoiului“. «Și eu Ili Craiovanu dascal, am scris acest zapis».

*

20 Iulie 1820. Iordache Murguleț către cumnata Anița.

„Am luat scrisoare dumitale și am văzut cele cuprinzătoare și că nu vei pute trăi răzășește, iarăș am înțales, însă eu nu sînt îndatorit nici legat ca numai eu ca să petrec răzășește și dumneata boirește, și nîmi nu este vinovat dicăt părinții noștri și a dumitale că nu ni-au lăsat clinciuri întregi, iar mai vinovat eu sînt, că am lăsat pe dumv. di ați petrecut boirește, și acum vi'i cu greu a vă dizvăța; însă mi să pare că eu am urmat creștinește, și acum voiți a-mi răsplăti mii și copiilor mii.“

*

Biserica din Herța

1. Pe o Evanghelie :

Aciastă sfîntă evanghalie s'a făcutu de Ilie Holbanu Clucer din tîrgu Herț[a] la biserica sf[ă]ntului mucenic Gheorghie, ce este metoc a Sf[ă]ntului Spiridon din Iași; 1808.

2. Pe o cruce :

Aciastă sf. cruce s'a făcut de Ilie Holban Clucer la biserica dum. în tîrgu Herț[a], unde este hram sf. marele mucenic Gheorghie.

3. Pe policandru :

Τὸ παρὸν πολυκάνδυλον ἀπερωθή εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Σπυρίδωνος τοῦ θαυματουργοῦ παρὰ τοῦ κυρίου Ἀναστασίου Παπαχρίστου Λιψκάνου τοῦ καὶ κτήτορος, εἰς μνημέσσνον αὐτοῦ· 1756, Ἰουλίου 8. [= Acest policandru s'a afierosit la mănăstirea celui întru sfînti părintelui nostru Spiridon făcătorul de minuni de către dumnealui Anastase Papahristu Lipscanul, care este și ctitor, spre pomenirea lui; 1756, Iulie 8.]

*

Dintr'o colecție de la Cernăuți.

5 Octombrie 7109 (1600). Ieremia Movilă, pentru plingerea lui Petreceicu biv Vornic, care vorbește de „nește tâlhari, anume Toader pribagul..., care au fugit cu nește bani domnești, iar, după ce au venit Simion-Vodă în țara Domnii Meale, au luat ... lui Petreceaicu un sat anume Gărcenii“. — Traducere veche.

*

Hotin, 7167 (1658-9). Miron Costin și Ion Hăbășescul, «părcălabii de Hotin», pentru pira soției răposatului Ștefan Taban cu „Iane Grecul de Vișnovățiu, ginerele lui Coratașcu..., înaintea Scaunului la Hotin, pentru niște miere carea au avut ei depreună să o neguțitoriască, 39 poloboace“. Tăbăneasa cere 34 de lei.

•

10 Septembrie 7192 (1683). Constantin (*sic*) Duca-Vodă, pentru „dumnalui Todor Albotă ci-au fostu Armaș Mare, iar acum să numește Flondor pe poreclă“. — Fals.

•

20 Mart 7199 (1691). „Safta Sărdăroaia răpăusatului Ilie Drăguțăscul ci-au fostu Sărdar“, vinde moșie la Putila și Milia lui Vasile Bainschi. Se amintește «o scrisoare făcută în meșteșuguri la mâna lui Dimideschi rămentariul¹, temându-ne noi ca să nu cuprindă niscai Leși acele moșii și nu le-om mai putia scoate“.

•

5 Iulie 7225 (1717). Pentru Herșco din Cuturi, care vinde vin, vadra câte un zlot bătut sau prost, unui Turc din Hotin.

•

3 Mart 7228 (1720). Mihai-Vodă Racoviță, pentru «Medelniciaroae Turcului» în ceartă cu «un Liah anume Șumlanschii»,

•

27 Decembrie 7257 (1748). Constantin Neculai-Vodă către Gheorghie Arapul Vel Șetrar. „Să deșchizi ochii și, după cum ți-am și mai poruncit, negreșit și fără de nicio smintială la sfârșitul lunii să faci tot citov și să eși din Ținut; că mai mult

¹ V. Hurmuzaki, XV, tabla.

nicio zi nu vom îngădui... Lipsă de oameni nici de cum nu vom primi să dați. De vremea că cercătură nu s'au făcut, să-i puneți la loc pe toți cei morți sau fugiți. Pentru goștina bărsăniască să cauți și să ne trimieți izvod anume de câți bani au luat goștinarii și ce s'au mai sporit. Pentru cunița turciască într'atâte rânduri vi s'au scris și niciun răspunsu nu avem, ca să știm ce ați făcut."

22 Iulie 7265 (1757). Scarlat-Vodă (Ghica) pentru „Ilie Stroiçi, mazil ot Hărlău“, cu drepturi la moșia Bainti.

1-iu Septembrie 7271 (1762). «Maria Călmășoi Băniasa» vinde Sătrăresei Alexandra Arăpoaia o Țigancă.

Un act neobservat

Cu mila lui Dumnezeu Ioan Grigorie Ghica Voevod, Domn ț[ă]ri Moldovei.

Facem știrea tuturor cui să cade a ști pentru rândul moșilor noastre ce avem părințăști aice la Moldova, anume sate întregi Balicăul și Corfovul și Dubăsarii, ce sântu pe apa Nistrului, la Ținutul Orheiului, sat întreg, Vasăliuții la ținutul Eșului și părțile den Broșteni, baștină și cumpărătură ci-am mai cumpărat noi, pe carea avem și scrisori și mărturii de la dumnealor boerii cei mari, în care pe largu sîntu arătate aceste moșii, și acum, de vremea ce dumneadzăiasca Pronie au rânduit ca să așăzăm noi pe fiica noastră Ruxandra aice la țara Moldovei, luînd ginere pe Dumitrașco Sturdza Vel Căm., fiul dumisale Sandul Sturdze Velu Logofăt, cu carea și logodna s'au făcut, și, după orânduiala Pronii dumnedzăești, încununîndu-să și cu toată blagoslovenie, așa am socotit și am dat aceste moșii de mai sus scrise toate fiicii noastre Roxandrii, să-i fie de la noi drepte ocini și moșii, cu toate hotarale și cu toate veniturile. Pe carea i-am întărit și cu hrisovul nostru, să-i fie moșii stătătoare, să le stăpăniască ca drepte moșiiile sale, și altul să nu să amestice pred sim listom gspodstvami. Vlt. 7256 (1748). Fev. 1.

(Iscălitura : pecete octogonală; facsimile în A. C. C. Sturdza, *Règne de Michel Sturdza*, Paris 1907, p. 176.)

O scrisoare a lui C. Negri.

Le 3 juin
22 mai 1861, Constantinople.

Cher ami Bolintineano,

J'ai vu avec un vive satisfaction votre arrivée au pouvoir avec mes autres bons amis vos collègues, et j'espère bien qu'après les derniers événements de Bucarest, qui devraient être d'un grand enseignement pour tout le monde, il vous sera possible de conduire plus tranquillement les affaires publiques et surtout plus longtems.

L'époque actuelle précède certainement de grands revirements, de grandes commotions politiques, qui ne peuvent tarder de se produire en Orient, vu l'état désespéré de la Turquie. Dans nos principautés mêmes nous avons quelques questions bien ardues à traverser. Autour de nous, tout est ou sera bientôt en ébullition. En face de toute ces prévisions graves, j'avoue que je suis navré de voir les tristes déchirements et l'instabilité qui existent chez nous. Leur résultat certain est notre affaiblissement et par suite notre impuissance prochaine à dire en tems et lieu notre mot, conformément au rôle et à la position que nous assignent sur le Bas Danube nos antécédents politiques, le chiffre de notre population, les ressources et la richesse de notre sol et le progrès relativement supérieur de notre civilisation. Je ne vous parle point du discrédit où nous sommes tombés chez ceux qui nous regardent et nous déclarent ingouvernables. Les uns font succéder à leurs sympathies l'indifférence, les autres, tout en y aidant, se préparent à profiter de nos dissensions.

La mission qui vous incombe aujourd'hui est donc avant tout de concourir à une entente aussi générale que possible entre les partis, qui tous ont mis, il me semble, une déplorable opiniâtreté à s'écarter de la vraie chose publique, vu que, de quelque côté que viennent les irritations, elles nous sont également malencontreuses toujours et surtout à présent.

Ce serait un beau résultat vraiment pour vous que de réussir à amener la concorde, afin que, nous mettant en grand nombre au même pas et sur la même voie, nous puissions, forts de notre masse et des mêmes convictions, non seulement braver les éventualités dont je vous parle plus haut, mais en profiter avantageusement. En profiter cette fois par nous-mê-

mes, car toujours et tout attendre des autres est une grande naïveté. Nous avons d'ailleurs assez fait preuve de patience, de condescendance et de subordination aux actes diplomatiques en vertu desquels nous est prescrit notre régime actuel. Il faudra remanier tout cela au moment opportun, et, pour le pouvoir faire, il nous faut le calme pour nous réorganiser sans bruit ; il nous faut la force intérieure, qui ne peut se baser que sur cette entente entre nous qui nous fait si malheureusement défaut.

Serons-nous assez sages, assez prévoyants pour que vous réalisiez cette nécessité ? Je le désire de tout mon cœur. D'autant plus que l'on peut voir d'un jour à l'autre poindre à l'horizon politique et en vue de la décomposition de l'Empire Ottoman une alliance qui serait pour nous d'autant plus dangereuse, qu'elle nous trouverait affaiblis par nos désunions intestines et le manque total du développement de nos ressources intérieures — ces dernières complètement paralysées par notre unique préoccupation : attaque du gouvernement par les partis, défense de celui-ci contre ceux-là.

La situation ici est très tendue par rapport aux affaires de Syrie. Les Français quittent enfin ce pays qui conduit aux Indes — mais cela arrange plus les Anglais que les Turcs. Ces derniers craignent que, ne pouvant maîtriser la situation, les Français ne retournent en Syrie pour n'en plus sortir. Le grand conflit commencerait alors, les alliances nouvelles se formeraient et cette fameuse question d'Orient entrerait dans la voie de sa véritable solution. On ne peut sans s'effrayer partout, penser à tout cela.

Les Conférences pour l'Union devaient d'abord avoir lieu à Paris, mais, comme il n'y a point de discussions à prévoir, l'accord préalable étant établi entre tous à peu près —, on a résolu qu'elles se tiendraient ici. Cela arrange surtout la Porte, qui craignait qu'on ne profitât des Conférences à Paris, pour lui susciter, à côté de notre question, de nouveaux embarras tels que l'application du hat-i-houmayoun, etc. Mais je viens d'apprendre qu'en définitive on se décidera toujours pour Paris comme siège des dites Conférences. Pour ma part, j'en serai bien plus content — car notre question se terminera là-bas plutôt, — tandis qu'ici elle aurait été subordonnée à celle de Syrie, qui pourrait

bien traîner encore en longueur. Je vous fixerai à ce sujet dès que j'en serai moi-même instruit positivement.

Nous n'avons point d'autre marche à suivre, à présent que la question de l'Union se traite diplomatiquement, que d'attendre patiemment sa solution, qui n'est plus qu'une affaire de tems. Il doit en être de même de quelques autres questions pendantes entre nous et la S. Porte, qu'il faut laisser provisoirement de côté jusqu'au moment où nous aurons l'Union, qui doit planer sur tout le reste. J'ai fait un petit travail pour être ensuite soumis à l'appréciation de notre gouvernement et dans lequel j'é mets ma manière de voir sur ce que nous aurons ultérieurement à faire. Il se présente actuellement à Constantinople, au grand étonnement de tout le monde, un fait assez sérieux. La Banque de France consent à recevoir en paiement des fortes créances qu'elle a sur les principales maisons de commerce d'ici les différents papiers publics de la Turquie, dont l'insolvabilité a causé la suspension des dites maisons et qui, pour la plupart, subissent, au cours actuel de la place, une dépréciation de plus de 50 %. Cela dénote que la France cherchera à se les faire rembourser. Cette confiance inopinée en son papier est vue d'un bien triste œil par le gouvernement local, qui cherche à l'é luder autant que possible.

Mais en voilà assez pour cette fois, mon cher Bolintineano. Je vous tiendrai au courant de ce qui se passera ici. Mes lettres seront pour vous et vos collègues seulement, auxquels je vous prie de présenter pour moi mes meilleures amitiés.

Tout à vous, cher ami.

(Originalul dăruit mie de d. P. Cantili.)

C. Négry.

DĂRI DE SAMĂ

Const. Kirilăscu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916—1919*, II (București, 1924).

Al doilea și ultimul volum din povestirea acestui scriitor care pentru întâia oară tratează un subiect istoric — și unul, de și propriat, dar atât de mare — prezintă aceleași însușiri ca și cel d'întăiu. E o expunere răzimată pe multe știri tipărite — în-țutul putea fi întrebuițat și el — și deosebit de bine împăr-țită și clară.

Infamia ocupației germane e înfățișată în cuvinte vibrante, cu o cruțare prudentă a vinovaților români cari au servit administrația străină, cu toate abuzurile și turpitudinile ei. Astfel nu se dau numele profesorilor cari au făcut pe vătafii cursurilor germane de la Fundația Carol și cari continuă a fi în învățămîntul superior. Nu se cruță partea trădătoare din populația evreiască. Crima ziarului *Lumina* e fixată însă fără încunjur. E vorba și de nerușinarea unor femei.

Stoarcerea economică e bogată în cifre precise.

Se înșiră crimele comise contra locuitorilor. Casul prigonirii provocate de acțiunea răsbunătoare contra sublocotenentului Victor Popescu e expus pe larg. Nu se uită părăsirea, condamnată, din partea noastră a inovațiilor industriale introduse de ocupanți. Opera de distrugere din Dobrogea urmează (populația românească redusă la jumătate). Cităm un pasagiu. Statistica făcută de Aliați a constatat «365 casuri de silurii, 300 de casuri de schingiuiri și omoruri, tot atîtea casuri de împușcați, 205 torturați spre a fi jăfuiți, 112 morți din bătaie, 1.484 Români din Tulcea deportați în Bulgaria, din cari peste 500 nu s'au mai întors» (p. 46). Stema Bulgariei se fixă pe reședințele autorităților.

Pentru situația politică în teritoriul ocupat, judecata istoricului e dreaptă: «nevoind să înțeleagă că, odată războiul declarat, nu mai putea să existe decît o singură țintă: victoria asupra dușmanului, și un singur steag: acela pe care-l ridicaseră și-l țineau sus Suveranul, Guvernul țării și armata națională, «germanofili» se grăbiră să deserteze de la această elementară datorie și să treacă în tabăra inamicului», în speranța că vor fi «viitorii conducători ai politicei României vasale». (p. 48). Potrivită, cu nuanțe, judecata asupra lui P. P. Carp și asupra lui Măiorescu. Și „oratoria sarbădă” a lui Alexandru Beldiman, mort mai ieri în desprețul public, e înfierată. E sigur că Virgil Arion a fost acela care a silit pe Mitropolitul Conon și alți arhieri inconștienți, plus cîțiva preoți stupizi, să alcătuiască manifestul către armată? D. Căton Teodorian, azi director al ziarului «Albina», ar avea un cuvînt de spus. Și Verzea are datoria să vorbească, azi cînd i s'a redus pedeapsa. Cred că șefului progresiștilor, vinovat numai că s'a gasit bine într-o situație poate necesară, de sigur odioasă, i se putea zice „dom-

nul Marghiloman". Însă interviewul acestui bărbat politic (p. 51) nu se poate tăgădui.

Dar d. Kirilșescu nu înțelege nici d-sa că „a împlini o funcțiune supt guvernul de ocupație străină“ era un act de trădare. Indignarea d-sale trebuia să se îndrepte contra acestora, nu contra celor cari-i atacă. Aceștia nu „ignorează“ niciun fel de „condiții“. Ei știu că nu poți fi funcționar decît al Suveranului tău în locul unde el domnește de fapt. Să-mi arăte autorul o singură țară unde să se fi admis ca ocupații să administreze cu mandat și supt control de la ocupanți.

Dacă au fost „hiene“ acei cari-și frecau minile de bucurie pentru victoria germană, nu erau mai puțin nevrednici aceia cari atîrnau de dușman și erau aduși a-l servi, chiar dacă nu-și frecau minile la buletinele de victorie ale lui Mackensen.

Un alt capitol zugrăvește „refacerea“. E cald și elocvent. Nu știu însă dacă România liberă de atunci poate fi calificată de „regiunea cea mai puțin populată și mai puțin bogată a țerii“ : județele moldovene erau una din părțile cele mai prețioase ale patriei. La aprovizionarea cu combustibil s'a uitat activitatea vrednică de laudă din minele de cărbuni exploatare de inginerul Enacovic. Tot așa pentru hrană spornica trudă, care merita descrisă cu de-amănuntul, a generalului Leonte, pentru căile ferate opera unui Periețeanu și Cristodorescu. Insuficiența scandaloasă a administrației civile, lipsa de energie la centru nu puteau fi, natural, criticate într'o lucrare cu pecete oficială, dacă nu și de partid. Era necesar de sigur un cuvînt de critică și pentru neșabuia aruncare pe drumuri de moarte a copiilor. Era poate mai mult de dat decît pagina de pioasă comemorare a medicilor mergînd la sacrificiul sigur în combaterea tifusului exantematic, cu un Botescu în frunte. Și propunerile rusești de evacuare peste Prut merita o atenție deosebită : a fost mai mult și a fost altfel de cum spune autorul. Era un adevărat partid al evacuării, care gătise și pentru familia regală o temniță la Harcov. Mi s'a cerut să scot din discursul meu la Cameră, afișat prin comune, pasagiul în care citam cuvintele lui Gheorghe Ștefan-Vodă : «mai bine să mă mînnince cîinii pămîntului acestuia» și să presint în ziarul meu posibilitatea acestei ultime măsuri. Odesa a fost un capitol de lene, de petreceri și nemeritnice intrigi, pe care istoria, mai liberă decît azi, îl va înfiera.

Și totuși spre dînsa eram îndreptați de o continuă presiune, pornită, sînt sigur, numai din slăbiciune de caracter și din neîncredere în cauza dreaptă, odată îmbrățișată. Era bine să spuie — d. Mîrzescu putea furnisa și textul — că la Odesa s'a organizat una din cele mai obraznice manifestări ale opoziției de vanități și interese contra Guvernului, bun — rău, care represinta țara. Pot da și eu amănunte. Istoria trebuie să știe a și pedepsi.

Sînt interesante, de și supuse cauțiunii, știrile despre misiunea. În Ianuar 1917, a primului-ministru în Rusia (pp. 64-5). E sigur însă că d. Brătianu reveni cu impresia că Rusia e o basă stabilă pentru acțiunea noastră și n'au fost sondate alte cercuri decît cele oficiale.

Reorganizarea militară e dată cu detalii, pe care le cred verificate. Generalului Prezan îi ajung însă oare cîteva rînduri și, aici, priceputului Cristescu unul singur? Statorniciei, calmului, influenței personale a celui d'întăiu îi se datorește jumătate din succes. S'a uitat și crearea unui puternic spirit ostășesc în școlile de ofițeri, improvizate. Calde paginile despre soldat. Era necesară și o schițare mai adîncită a personalității generalului Berthelot și moartea, după depunerea armelor, a generalului Lafont era vrednică de a fi descrisă ca un exemplu antic. În schimb martirul doctor Clunet are ce i se cuvine. Asupra acțiunii Regelui și Reginei era de scris ceva mai discret, mai profund și mai vibrant decît două pagini de frase frumoase. În cărțile mele despre ei, rămase necunoscute d-lui Chirișescu, se puteau afla reminiscențe precise și fragmente de scrisori.

Noua vizită la Petrograd a d-lui I. I. C. Brătianu îmi pare a fi avut loc, nu în Maiu, ci înainte de Sf. Gheorghe, și Guvernul era amenințat la un moment să nu poată face față plănuitului atac al Rușilor de la Socola contra persoanei regale. Era un întreg paragraf de scris cu privire la planul rusesc de-a pîndi pe Regele, care se duse în mijlocul soldaților săi.

După lucrările lui Nowack se înfățișează ticăloasele planuri ale lui Czernin, care voia să facă o „România Nouă“, un «Monaco» redus la paza gurilor Dunării, Austria avînd Muntenia și Moldova pînă la Hotin, Rusia restul. Blîndul Bethmann-Hollweg aproba (pp. 85-6). Ungurii neprimindu-ne, cancelarul lui Carol de Habsburg ne accepta pentru... Austria sa! Se întrebunțează

și memoriile, încă neutilizate la noi, ale prințului de Windischgraetz.

În paginile care glorifică noua armată, ca și aiurea, d. Chi-rițescu uită însă unele ori și citațiile pentru cuvintele altuia și chiar trimeterea la opera lui: cred că mă recunosc, de exemplu, la pagina 89.

Capitolul campaniei din 1917 e, firește, unul din cele mai importante. Descrierea în tranșee e plină de un duios pitoresc.

La paragraful trădării colonelului Sturdza pot spune că la început (nu în 1914) el era pentru războiu. În Iulie 1916 îmi vorbea de soldații cari-l cereau în campania din Bulgaria, și-i aproba. Primul ministru voia să-i deie o armată pentru acoperirea Bucureștilor. În ajunul actului infam el îmi trimetea cuvântarea către rezerviști pe care am publicat-o în ziar pentru frumuseța ei. N'am crezut în crima lui până n'am văzut îndemnul la deserțiune tipărit la Tîrgul Murășului. Credința mea e că omul, cu triste eredități, era nebun. Colonelul Sturdza nu e din nenorocire «înmormîntat de viu»: el are încă amici.

Militarii vor judeca descrierea acțiunilor dela Mărăști și Nămoloașă, dela Mărășești. Cu privire la cea d'întăiu era de subliniat rolul generalului Mărgineanu, perfect executant al planului format de generalul Averescu. Cred că anumite amănunte pitoresci sînt culese dintr'o expunere contemporană, care trebuia citată. O lipsă însemnată în toată lucrarea e că nu se spune nimic despre situația și sentimentele Romînimii din ținuturile iredente.

Cînd pomenește cuvintele lui Mackensen în gara de Nord, la începerea ofensivei «hotărîtoare»: «La revedere peste două săptămîni în Iași», cu o strîngere de mină și a „înălților demnitari germano-romîni“, nu simte autorul că acești miserabili nu meritau apărarea în cartea menită să glorifice decisiunea și sacrificiul celorlalți?

Rolul lui Cristescu la Mărășești e bine fixat. Se recunoaște covârșitorul merit al regimentului 9 de vînători, și se putea cita numele colonelului Rasoviceanu. Energic portretul generalului Grigorescu. Pagina 183, adînc mișcătoare, reproduce o descriere din acel moment? Era bine să se spuie. Inginerul N. Miculescu are și el ce se cuvine în acea dureroasă zi de glorie.

Urmează luptele dela Oituz și de pe linia de Apus. Apoi des-

facerea de Ruşii putrezii suflate. Cred că silinţile patriotice ale lui Berthelot, căutînd noi puncte de sprijin, erau vrednice de altă apreciere de cît cea de la pagina 325.

În noua conspiraţie rusească din Decembrie 1917 şeful bolşevic nu era Rach, ci vestitul Raşal, care fusesese în cazanele vapoarelor pe ofiţerii ruşi dela Kronstadt. Guvernul român fusese înştiinţat de lovitura plănuită contra generalului Şcerbacev printr'un ziarist rus, care asistase la instalarea bolşevicilor la cartierul general din cofetăria Tuffli. De aceia se găsea lângă camaradul său Şcerbacev colonelul Rasoviceanu. Vînătorii noştri au făcut ordine. Raşal, arestat, a fost apoi ucis de alţi Ruşi, cari-l ridicaseră de la ai noştri cu un ordin de divisie falsificat.

Salvarea refugiaţilor din Odesa de energicul şi bizarul personaj care a fost colonelul Boyle, nu merita atîta expunere. Mai pe larg, pe basa ziarului lor, pe care-l am, se putea vorbi de acţiunea pe frontul siberian a soldaţilor din provinciile robite (p. 356).

O bună expunere istorică deschide capitolul alipirii Basarabiei. Şi profesori de la noi, din Regat, se asociază la mişcarea culturală spre Unire, pornită în Chişinău îndată după revoluţie: astfel d. D. Munteanu-Rîmnic.

Durerosul capitol al «păcii» e bine tratat. Desbaterile celor două Consilii de Coroană sînt exact redată. Dar d. Marghiloman nu ajunsese prim-ministru numai «prin încrederea contelui Czerinin», ci şi prin neputinţa de a se găsi altă soluţie. Se atribuie, cu dreptate, lui Stere memoriul recomandînd anexarea la Austro-Ungaria.

După expunerea împrejurărilor după pace, se trece la „Reînviere” (ceteşte: „înviere”). Aş cere prea mult autorului dacă, pretinzîndu-i un capitol despre literatura şi presa acestor timpuri, i-aş aminti că nu eram printre morţii acelei tragedii.

Şi asupra unirii Bucovinei ştirile sînt sigure. La unirea Ardealului autorul trece lucruri pe care, chiar cînd sîntem provocaţi, le trecem şi noi. Cunoaştem pe oamenii politici ai Ardealului numai cînd ei sînt pe calea cea dreaptă. Era chiar mai bine să nu se fi pus cele cîteva rînduri de graţiare de pe pp. 516-7.

Campania contra Ungariei roşii termină volumul, de o senină

înfățișare, căci cele citeva pagini despre tratatele care au fixat situația României unite nu pot fi considerate decît ca o primă explorare.

N. Iorga.

• * *

Vasile Th. Candcov, *Impresiuni și păreri personale din timpul războiului României, jurnal zilnic*, București 1921.

Aceste două enorme volume cuprind ca și „Porcii” lui Arhibald, ca și ziarul d-lui Virgil Drăghiceanu, chiar și mai mult decît această din urmă carte, și nu fără un firesc dar literar, prețioase informații asupra regimului de ocupație germană. O frumoasă, caldă prefață de Take Ionescu precede însemnările, despre care nu știu să se fi vorbit pînă acum.

Să culegem faptele necunoscute și bune. Aflăm că pentru oficiosul d-lui Marghiloman intrarea în războiu era «o crimă».

Cu o zi înainte de hotărîre inscripții pe trenurile militare fac a se prevedea războiul. La 15 August 1916 autorul declară că „nervii nu-l mai țin”: electricitatea la otelul său din Sinala s'a stins fără înștiințare. Primiți prizonieri unguri, finanți. Autorul e încă supărat pe Regele care e un Hohenzollern; de aceia, acum nu-i place, proclamația, de și recunoaște că estitul său de cînd era tînăr. Se plînge de desordinea măsurilor rău luate și-si urmărește stăruitor bagajele.

Ni se spune că generalul Grigorescu pleca și el cu neîncredere în pregătire (p. 33). Se constată căldura extraordinară cu care la 21 August e aclamat Regele în București (p. 34). În schimb murmure la apariția d-lui Marghiloman (p. 40). Demoralizare pentru pierderea Turtucaii: se atacă zarzavagii ca represalii (p. 43). Cu dreptate se explică starea de spirit prin deprinderea cu cîștigul fără jertfe. Un semn bun: viață modestă și înfrînare (p. 45). Se urmăresc tineri cari se plimbă în loc de a-și face datoria (p. 50). Cu dreptate, sprijinindu-se pe Memoriile lui Ludendorff, autorul arată colosala greșeală a zăbăvii de o săptămîină înaintea Sibiului (p. 52). Bombele germane de la 12 Septembrie; priveliște oribilă, care ar merita popularisată. Se tolerează spioni supuși ai Statelor neutre. Grigorescu crede că poate rezista la Oituz (p. 50). Încă de la 30 Septembrie începe exodul spre Moldova (p. 101).

E adevărat — și trist — că „foarte puțină lume” a petrecut.

ja mormint pe N. Filipescu (p. 105). Tot adevărat că țara n'a fost strins împreună la pregătirea războiului și nu l-a putut purta strins împreună (p. 110). Un ofițer denunță opera spionilor din Ardeal în retragere (p. 112). Take Ionescu păstra convingerea că s'a făcut ce se impunea, prin hotărîrea noastră; credea încă de atunci (începutul lui Octombrie) că intră în ministeriu (p. 117). «Mai e vre-o nădejde cu țerișoara noastră», întreabă un sătean (p. 121). Zeppelinurile erau conduse de fostul director al școlii germane din București (p. 125 nota). Laude pentru „moșul Lambru“ de la Predeal (p. 130). Constatarea în Octombrie că soldatul prinde obiceiul războiului (p. 140). O rectificare la p. 142: n'am fost președinte al Ligii înaintea de Virgil Arion, ci numai secretar; dar n'a „degenerat“ Liga, ci opinia publică (p. 142). Acțiunea mea personală în Ardeal putea — recunosc — să nu-i fie cunoscută autorului. Crudă și justă apreciere a atitudinii, nesatisfăcătoare, a lui V. Lucaci (pp. 146-7).

Impresionantă scena înmormintării generalului Dragalina, fără public civil, dar cu aspri soldați de pe front (p. 148). Se reproduce un frumos interview al Regelui în *Times* (p. 156 și urm.). Descriere pasionantă a fugii de dușman. Apariția soldaților în debandadă la 21 Novembre (p. 200). Condamnarea odioasei „proclamații“ a generalului Mustăț. Intrarea Germanilor în București (p. 206 și urm.). De fapt străinii din București i-au primit cu aplause și flori (p. 207). „Multe femei și fete au intrat în rîndurile soldaților și merg cu ei braț la braț“ (*ibid.*). «Mulți din public li împart în trecere țigarete»; un copil declară că e Evreu (p. 208). Jumătate internați, jumătate Evrei aclamă (*ibid.*). Autorul a plîns de rușine. Vor mai fi plîns și alții. Turcii ridiculi trec pe lingă frumoși cavaleriști și slăbuți infanteriști germani, plus ceva adaus austriac (p. 210). Bulgari „soioși“ se vor ivi a doua zi (p. 211). Au prădat și pe un camerier al regelui Carol (*ibid.*). Generalul Mustăț vorbește de «armatele dușmane, Ruși și Romîni» (p. 212). «Nemții obosesc primînd și înregistrînd ofițerimea romîna rămasă în Capitală ca să-și salveze viața.» Autorul li dă numele, băieți de familie (p. 212). Se blastămă începătorii războiului (p. 213).

Colonelul bulgar Stanciov, fiu de Romîncă, vorbește de revanșa alor săi: nu ni se va lua toată Dobrogea de frica altei

revanşe (pp. 213-4). Germanii au idei proaste de Bulgari, meschini și hoți (fură cizme) (p. 214). Un voluntar german spune că Dunărea s'a trecut fără lupte: pontoanele erau camuflate ca o insulă (p. 215). Prada casei lui Take Ionescu (pp. 217-9). Se dă o listă de cei ce se bucurau de nenorocirea țerii: dd. Gr. Goleescu, Paul Teodoru, dr. Bărdescu și alții (p. 218). Recepție la d-na Elena Crețulescu (p. 225). Se arată ticăloșia răposatului „istoric” dr. Emil Fischer (pp. 244-5). Mackensen în bizara-i uniformă petrecut de șoltici (pp. 247-8).

Germanii se declară mulțămiiți că-i ascultă și-i tolerează ai noștri. Ungurii încep a da ordonanțe în limba lor (p. 252). Avocatul Fortunescu din Galați cerșește numirea ca prefect la Galați (pp. 254-5). 16 Decembrie: ordonanțe bulgărești (p. 255). La 18, arestarea autorului.

Un capitol din „Le mie prigionii”: arestații n'au foc pentru că... Englesii au distrus sondele noastre! Situația supt ocupație e astfel resumată, complet și elocvent:

„Dacă te apucă o ploaie în oraș și ține, riști să rămii noaptea supt un gang și să nu te mai poți întoarce acasă. Unde vor să ajungă cu asemenea vexațiuni inutile? Ce a mai rămas din demnitatea noastră de oameni? Prin ordonanțe, n'avem dreptul a merge pe șosele fără ausweis, n'avem dreptul a ne urca în drumul de fier, n'avem dreptul a expedia colete, n'avem dreptul a expedia scrisori prin poștă și nici prin persoane particulare: pedeapsa pentru cine îl va prinde este minimum 3.000 de mărci amendă și trei luni închisoare; n'avem dreptul a usa de telefon sau telegraf, n'avem dreptul a ne urca într'un tramvai; n'avem dreptul a ne urca într'o trăsură, n'avem voie a ne așeza pe o bancă într'un parc, pe care stă afișat „Nur für Militärpersonen”; n'avem voie să vindem o vită sau să o cumpărăm, n'avem voie să tăiem un porc, n'avem voie să tăiem o pasăre; dacă moare, trebuie să-i ducem cadavrul la komandatură; n'avem voie să ni aducem de la moșie un sac de mălaiu; acasă n'avem voie să avem provizii, n'avem voie să avem lemne în pivniță pe farnă; casele trebuiesc să fie deschise celui întâiu militar ce ar voi să se instaleze în ele cu sau fără bilet de încartierare; putem fi arestați când vor ei, fără nicio justi-

ficare și fără să dea socoteală cuiva. N'avem voie să ni căutăm sănătatea : se zvoneste că în curînd se va opri vinderea medicamentelor în farmacii fără ausweisul comandaturii, după cum s'a oprit vinderea vinului roșu pentru supușii romîni ce n'au autorisarea specială că sănătatea lor cere să bea asemenea băutura."

Urmează ordinul de deportare în Bărăgan, ca represalii pentru internații din Moldova. Mișcătoare scena plecării deportaților.

Incidental, o descriere a predării Bucureștilor (pp. 388-9). De Paști în 1917 preotul de la Colțea pomenește pe Regele, pe Regina, armata ; ofițeri răniți cîntă : «Hristos a înviat» (p. 428) în fața Palatului Guvernatorului german (casele Suțu). Și noii prefecți, ca Romîni, sint expediați cu clasa a III-a (p. 431). Purtarea istoricului Radu Rosetti, ca efor, cu ofițerii răniți : «Cui nu-i place, drumul e pe acolo» (p. 446); gonește infirmierele cu copii. Se sparg cu ciocanele clopotele de la biserici (pp. 447-8). Lumea privește îngrozită. Mobilizarea populației pentru lucru la cîmp «fără nicio distincțiune socială» (p. 453). Cine nu primește funcție de la ocupanți va face trei ani de închisoare, plus o amendă de 10.000 de mărci (p. 456). O scusă cerută de slugile lor... În Maiu se credea în situația de prizonier onest a colonelului Sturdza (p. 470)! 13 Maiu : visita arhiducelui Frederic. În aceeași lună, domiciliul forțat (p. 481). M. V. I. R. („Militärverwaltung in Rumänien“) de pe mărcile postale se interpretează în glumă : „Mai vin iar Romîni!“ (p. 482). În August zvonul regentei Carp, Lupu Costachi, D. Nenițescu (p. 564). Se reprezintă reviste, de Herz și Pribeagu, care ridiculizează rezistența națională (pp. 569-70). D. Isopescu-Grecul felicită pe Împăratul său pentru că a reluat Bucovina (p. 577). Carp cere lui Mackensen să ia Moldova, să «unifice țara» (p. 592).

«Din cei 600.000 de soldați», așa începe volumul al II-lea, «au perit jumătate fără eroism, grație incapacității conducătorilor și jertfa boalelor infecțioase.» Un mare și trist adevăr.

Autorul constată că nu s'a știut în București de îndemnul către soldați al Mitropolitului Primat. Apare însă «contramanifestul» poligrafiat opus manifestului lui P. P. Carp : se cere populației încredere și iubire pentru Regele revanșei naționale (p. 12). S'a împărțit la Crucea Roșie. Dar, la 19 August, apare

„Lumina“, „Mai prejos de toate așteptările“, așteptînd îndemnulile criminale. O apreciere asupra trădătorului desinteresat: «Trăit în trecut din cașcavalul Băncii Naționale, a intrat a doua zi după ocupație în cașcavalul Băncii Generale» (p. 13). Asociatul lui C. Stere e Brănișteanu, rămas și azi în picioare, ca luptător «democratic». Îndată după apariție directorul se indignază că în Moldova se împușcă trădătorii (p. 16). Seara, la București, tineretul petrece ca în vremi bune, cu militarii străini (p. 29-30). În ordonanțe începe a se vorbi de «fostul Regat al României» (p. 39).

Se ține ascunsă prezența în țară a Împăratului german. Peste cîteva zile numai se știe că a trecut de la Argeș la Cernavoda. Se reproduce dintr'o revistă engleză oferta de adăpost în Anglia pentru familia regală a României (p. 47). Aprovizionarea de Germani a notabililor romîni germanofili, Carp și alții (p. 61).

Se reproduce declarația directorului «Luminii» că regele Carol a ținut Consiliul de Coroană după asigurările luate individual că toți vor fi pentru „ținerea angajamentelor“ față de Centrali (pp. 68-9). D. lui C. R. Motru i se spune de Germani că tot ce fac se explică prin lipsa de solidaritate și de simț de onoare colectiv la Romîni (pp. 70-1). Aspectul sumbru al gării de Nord supt ocupație (pp. 102-4). Ordinea se ține cu lovituri de pușcă, băț și chiar scaun, în grămadă; comandantul minuieste biciul (p. 103). Unei femei din Muscel, care îngînă «flin kinderi», i se trage un biciu (p. 104). Subofițerul de la Roșii-de-Vede aruncă pe scări și pălmulește pe autor (p. 114). Populația are ordin să salute pe ofițeri (p. 115). Starea țerănimii la p. 124 (mortii se îngroapă în sicrie făcute din uluce).

Destăinuirile lui Stere că acțiunea lui pentru Centrali a fost din îndemnul primului-ministru (pp. 130,1; cf. și pp. 132-3). Dd. C. Disescu și Em. Antonescu descriși ca adversari ai războiului în retragerea d-lor lor de la Stockholm (p. 136) Un Evreu, condamnat la amendă pentru că i s'a văzut cînele pe stradă, cîne care urmează a fi împușcat, caută să cumpere un cîne, fiindcă n'a avut niciodată (pp. 146-7). Și alte casuri de neonestitate la ocupanți (doi ofițeri fură 60.000 de lei în aur; p. 147) O scenă de devastare cumplită din partea ocupanților e povestită la pp. 169-70: ar trebui tradusă într'o limbă apuseană.

Extrem de interesantă convorbirea, la 4 Decembre, cu d. Mar-

ghiloman: „În chestia dinastiei, el nu vede nici interesul României, nici interesul Germaniei de a o schimba. Dar crede necesară abdicarea regelui Ferdinand. Crede că principele Nicolae va fi chemat la tron și i se va da o regență — prin modificarea Constituției —, regență compusă dintr'un principe german asistat de un consiliu românesc. Vede în acest regent german o garanție contra intrigilor și urilor personale ce se vor desfășura în România, după războiu. El, neavînd interese și simpatii în România, va putea mai ușor înlesni tranziția de la regimul trecut la regimul viitor“ (p. 196). Alții, spune același, vor și mai mult: „încurajează pe Germani a cere a nu pleca din România prin încheierea păcii și a rămînea supt disciplina și autoritatea lor, să se organizeze ani de zile“ (p. 196). Despre d. I. I. Brătianu se exprimă că „a avut un moment credința că se va sinucide; n'a făcut-o, nu crede însă că după pace să se mai întoarcă în țară cîțiva ani“ (*ibid.*). „Să ne iubim și să ne ajutăm cu Germanul și cu Ungurul“, spune același într'un interview (p. 208). („În așteptare“, adaugă autorul, „Germanii ieau pielea de pe noi.“) E interviewul care cere Regelui „gestul inevitabil“. Imediat aceeași revoltă a autorului se exprimă în întrebarea: „Oare e suficient să zic: C. Stere e un mare miserabil?“ (p. 208). E vorba de cererea lui formală de a fi anexați la Austria (v. și p. 213). Autorul semnaleză gestul de ură contra d-lui Brătianu și a lui Take Ionescu cu care Basarabeanul salută constituirea «Republicei moldovenești» (p. 216). Poliția germană tolerează răspîndirea proclamației bolșevice către muncitori, menind la spînzurătoare „Guvernul de la Iași“, „criminalii cari ne-au adus în miseria zilei de azi, toți ciocoii ce sperau la slujbe grase într'o Românie Mare“; de formă se menționează și „Carp, Marghiloman, Stere“ între cei buni de spînzurat. Dar nu se uită a se spune ca „muncitorii de la sate și orașe n'au interesul să se războiască cu poporul german, ungar, bulgar sau rus“ (p. 249). La 7 Ianuar 1918 „Lumina“ anunță că Regele a fost închis la fortăreața Petru și Pavel din Capitala Rusiei (p. 252). Lumea pare indiferentă (pp. 252-3). Un pios omagiu nobilei educatoare care a fost sora autorului, Elena Cancicov, jertfită tifosului exantematic, îngrijind de răniți (pp. 287-8). Abia la 14 Ianuar cea d'întăiu știre precisă despre eroismul de la Mărășești (pp. 262-3).

La 25 Ianuar *Lumina* cere adresa parlamentarilor cari nu se află la Iași, pentru a propune detronarea (p. 273). Pentru că trimetem oaste românească în Basarabia, Stere cere «să trăsnească Dumnezeu pe cei de la Iași» (p. 282). Presa oficioasă ascunde furtul moaștelor Sfântului Dumitru de către Bulgari (p. 298). La 8 Februar ea publică ordinul de abdicare trimes de P. P. Carp Regelui. «Publicul românesc a primit cu zîmbet gluma d-lui Carp» (p. 300). D. Papiniu, delegat la București, refuzase primirea impertinentei misive (p. 302); cei doi colegi ai lui tot așa. Intervine Al. Beldiman, căruia-i trebuia să plece întreaga dinastie: și pentru acest om s'a mai aflat un adăpost și un mormînt pe pămîntul Ardealului liberat prin războiul de sacrificiu. Hazlie amintirea că după atentatul contra d-lui I. I. Brătianu Stere era «regisorul comediei» care tindea să-i substituie imediat pe d. Vintilă Brătianu (p. 308). Înveți multe din cartea d-lui Cancicov...

La 12 Februar se știa că Ungurii cer pentru ei munții noștri și pentru Bulgari Dobrogea (p. 309). Dar Turcii o vor mai bucurosi a noastră (p. 311).

Czernin apare în uniformă la București în ziua de 13 Februar (p. 310). Nota autorului că în schimb pentru Basarabia ni se cerea să mergem contra Franciei e justă. Propunerea s'a făcut d-lui Averescu. Nu pot spune azi și impresia ce a produs șeful guvernului român din acel moment. «Tu nu cunoști pe Averescu», răspunde autorul cuiva care prelindea că la cererile teribile ale Centralilor generalul ar fi răspuns că vor vorbi atunci cele 600.000 de baionete românești (p. 316). Negocierile lui Czernin, întors de la întrevederea în care a ofensat pe Regele «trădător», se fac la d. Marghiloman (p. 316.) Fiul lui Lupu Costachi asigură că Regele a refuzat orice cesiune teritorială (pp. 320-1). Carpiștii se fac a deplînge cererile Centralilor (p. 322). C. C. Arion ar fi suspinat că generalul Averescu „ca să salveze dinastia a vîndut România“ (p. 324). Mackensen începe cedînd prin simplă ordonanță exploatarea pe cincizeci de ani a terenurilor petrolifere și lichidează averile Aliaților (p. 324).

22 Februar: se anunță „pacea“. O notă, sprijinită pe Memoriile lui Ludendorff, arată că Germanii admiteau rămînerea noastră în Dobrogea-de-sus și acordau Ungurilor numai două petece de pămînt, la Orșova și la Dorna (p. 324). Dar Regele și familia

lui trebuiau să plece. Al. Beldiman se zbucliuma și mai departe pentru înlăturarea dinastiei (pp. 330-1) Germanii așteptau însă, cum spune Ludendorff, ca „Romîni” să-i înlăture. De fapt, era pacea răsbunărilor austriece, nu și a celor germane.

Citatul din ziarul meu (p. 333) era în legătură cu o întregă argumentație, și numai descurajare nu putea să provoace. Doar nici nu era scris pentru București... Interesant schimbul cazanului de aramă (8 lei 25) cu cel de tinichea (62 de lei).

27 Februar : chemarea d-lui Marghiloman la Iași.

Intoarcerea trupelor desarmate: „s’au aruncat și ceva flori de la multe ferestre” (p. 352). „De la o fereastră de pe Calea Victoriei s’au aruncat flori în trăsura ce aducea de la gară niște ofițeri romîni”: în plin regim de «pace» se dă ordin ca lucrul să nu se mai repete (pp. 360-1). Trăsuri, orice trăsuri nu vor mai trece pe Calea Victoriei (p. 369). Se ieau uniformele.

Ocupanții intenționînd a-și continua regimul de stoarcere, țeranul se mișcă (p. 381).

Unirea Basarabiei, în Mart 1918, nu produce la București nicio emoție: „e o răceală pe fețele tuturor ca și cum nimic nu s’ar fi întîmplat” (p. 388). La Rîmnicul-Sărat evenimentul se serbează. Autorul e contra ideii d-lui Marghiloman de a-și asocia pe „revoluționarul” Stere la opera de alipire a Basarabiei (pp. 386-7). Rechemarea profesorilor la catedre în teritoriul ocupat; altfel le pierde (p. 394): știu și eu ceva. Un specimen de prosă săbăteacă din „Gazeta Bucureștilor” la pp. 402-3.

Bună caracterizare a Guvernului Marghiloman, care «se mai abate și pe la București, ca să-și premenească rufăria» (p. 404). Blumenfeld de la „Gazeta Bucureștilor”: taxează pe Delavrancea de «analfabet» (p. 418).

La 25 April încheierea tratatului cu Centralii. Presa trădătorilor jubilează (p. 424). Aceiași militari străini cu «Evroice» la braț (*ibid.*). Sună clopotul de la Mitropolie (p. 426). Revine din Bulgaria fiul, prizonier, al generalului Grigorescu: „el, căpitan, și alți camarazi au fost bătuți cu trăgătorul în fața frontului și a publicului bulgar pentru că refuzase să iasă la săpat șanțuri și la reparat șoselele” (p. 426). Se puseseră, spune el, de noi la Turtucaia, soldați turci și bulgari...

Răspunsul Regelui la telegrama d-lui Marghiloman cu privire la pace e judecat, pe dreptate, ca „așa de rece și de sarbăd

încît întrupează în el adevăratele sentimente ale țerii“ (p. 429).

Prada țerii continuă. Încep a se găsi soldați germani uciși prin șanțuri (April) (p. 431). Clausele care suprimă propaganda națională, până și în cărțile de școala, trezesc indignarea autorului (p. 234). Primul ministru declară: „Numai de noi, Români, depinde îndulcirea raporturilor cu Puterile Centrale“ (p. 435). În acel moment generalul Grigorescu, comandant de armată, îi dă un banchet și face un discurs politic (pp. 438-40).

În Maiu, cu prilejul unei călătorii la țară, autorul vede cărîndu-se ultima pradă a bietelor gospodării țărănești (pp. 442-3). Până la sfîrșitul lui Maiu tot Germanii fac gardă la Palatul Regal (p. 457) Se așteaptă ratificarea... Până atunci se admite în loc poliția jandarmilor rurali. „Guvernul suspectează conduita Regelui, care n'a rupt cu totul vechile lui legături cu cei ce au deslănțuit războiul“ (p. 464).

Vederea Ploieștilor ocupației, cu prizonieri italieni mîndri, cîntînd (p. 564). E fals că Academia Romîna a expediat pe Mangra, dar adevărat că lumea l-a brutalizat (pp. 572-3). Autorul spune că la Academie, la moartea nenorocitului, s'a pus steag negru (p. 573).

De la desastrul german începe ceia ce autorul definește așa de bine: sfortările „pentru ca acei ce au combătut războiul să aibă un rol în politica viitoare“ (p. 597). Stere pretinde d-lui Marghiloman „să plece singur și din timp, ca să ușureze rolul d-lui Brătianu“ (p. 598). Justă și profeția: „mă tem că vremurile ce ni sînt rezervate vor fi prea mari și oamenii noștri prea mici“ (*ibid.*). Foarte vie descriere a scenelor ce au întovărășit ieșirea din București a Germanilor. A se arbora în curte tricolorul era socotit ca motiv de arestare (p. 312).

La 29 Octombree se trag de Germanii cari pleacă salve în aier (p. 606). Mulțimea smulgea firmele germane. Se devastează redacțiile ziarelor dușmanului. Se pradă depozite. Școlile defilează supt balcoanele înflorite și împodobite cu steaguri. Cășarmile ard. „Nu s'au văzut de cînd e orașul atîtea flori duse în stradă... Balcoanele și ferestrele sînt adevărate grădini“ (p. 657). Italieni, Cehoslovaci demonstrează. „Nu e casă, nu e prăvălie care să nu fi arborat cîte zece drapele, mai toate de hîrtie“ (p. 638).

Schimbarea la față a ziarelor vindute: aclamă pe Francesi (p. 639). Autorul protestă cu cea mai elocventă indignare. La

3 Novembre Berthelot ia administrația teritoriului liberat (p. 646).

Se încearcă o mișcare bolșevică : manifeste circulă (p. 649). Primirea Regelui la 18 Novembre : „niciodată nu s'a văzut așa ceva“ (p. 675). „Un imens cortegiu de drapele ale tuturor regimentelor, fiecare condus de o gardă de onoare în capul căreia e colonelul, face o impresie eroică de nedescris“ (p. 675).

Descrierea încercării bolșevice de a se instala, cu steaguri cu tot, la Ministeriul de Industrie, în strigatele «Jos ciocoi! Jos cu burghesia capitalistă! Jos Regele! Trăiască comunismul internațional!» (p. 717). Urmează represiunea din Str. Cîmpineanu (p. 718).

N. Iorga.

* * *

Zenovie Picișanu, *Corespondența din exil a episcopului Inochentie Micu Klein, 1746—1768* (Publicațiile «Alina Știrbei» ale Academiei Române), București 1924.

D. Picișanu a găsit toate trei „protocoalele“, dosarele cuprinzând copiile după scrisorile de exil ale episcopului unit care a știut să fie în primul rînd episcop al Romînilor. La cuprinsul lor a mai adaus unele acte din Arhivele blăjene și vieneze. A făcut astfel o importantă culegere, de un mare interes sufletesc, și a precedat-o de cîteva pagini clare despre acest reprezentant al rasei lui țerănești ardelene.

Încă din 1746, de la Roma, Clain se cere a fi judecat, înlătușînd în scrisorile către cei mari învinuirile că ar fi neascultător și lacom (*avarus*). Administratorului din Blaj îi scrie că «nu poate trăi din aier», că e viu și să nu creadă cumva că nu se va mai întoarce să ia socotelile.

La început se cere la Viena pentru a se îndreptăți și a trece apoi în Ardeal. Are pașaportul pontifical, dar îi trebuie, spre siguranță, și un act de la Austrieci că nu se vor atînge de dînsul (pp. 20-1, No. VII). Asigură pe puternicii din Viena că a plecat de acolo numai pentru că afacerea lui fusese adusă înaintea unui for necompetent și, expunîndu-și „casul“, învinuește pe teolog că supt episcopul precedent a luat mulți bani ai Bisericii sale și a făcut biserici iesuite, ceia ce nu-l privește pe dînsul. Și în timpul noviciatului său, teologul și-a făcut interesele. E un străin, pe cînd din actele fundacionale reiese că tre-

buie să fie Român. Teologul voia protopopii noi supuse case-
lor iesuite. La fiecare numire de nou episcop i se lăfesc dreptu-
rile. Iesuitul refuză jurământul față de dînsul, căpetenia diece-
cesei.

În cuvinte de o poetică elocvență, pribeagul afirmă că o e-
parhie nu poate să aibă decît un șef și că orice lumină de stele
nu poate pleca decît de la un soare. Păstorul nu poate fi altul
decît cel arătat de canoane și mai ales de Scriptură. «Ori, pe
ce poartă a Evangheliei intră Iesuitul în staulul și biserica e-
piscopului?» „Iesuitul nu-și poate aroga putere papală față de
episcop.“ Motive politice pentru această tutelă nu se pot auce.

Nimeni nu poate opri un episcop și un neam să aibă legă-
turi cu vecinii prieteni (cu Principatele adecă); gîndindu-se la
Unguri, el întreabă de ce nu s'au luat măsuri de pază pentru
necredința lor durabilă (pp. 21.6).

Se gîndise la un drum la Locurile Sfinte, dar grija dreptății
lui îl opria (p. 26, No. IX). Cînd află de sinodul chemat de vi-
cariul său Petru Pavel Aaron, el strigă: cu voia cui? „Eu sînt
episcop și cap al Bisericii mele; membrele fără cap nu alcătu-
iesc un sinod“. Pe Iesuit să-l evite pînă nu va ieși din residență
și venituri și nu va face jurământul datorit (pp. 27-8, No. XI).
Și, tot în toamna aceluși an 1746, aceluiași: «De nu m'ar opri
lipsa de bani, isprăvindu-mi în vre-o patrușprezece zile treaba
aici, aș vrea să mă apropiu de episcopatul meu» (p. 29). Exco-
municînd pe intrus și comunicînd decizia sa Papei, episcopul ro-
mănesc arată că plecarea sa e privită în Ardeal ca un semn
că «unirea slăbește legea», numai întorsul lui, spun cei de a-
casă, ar putea împăciui lucrurile. Episcopul de Muncaciu trimis
de Împărat nu isprăvește nimic în visitația lui. Oamenii nu vin
la biserică, nu se împărtășesc, nu-și botează copiii (p. 30 și
urm.). Iosif Ballogh, Iesuitul, cel care mănîncă veniturile și în-
chide pe preoți, cel care i-a pregătit lui o sută de capete de
acusație, să fie izgonit din diecesă (pp. 47-8, No. XVI).

Austriecilor li aduce aminte că nici Turcii nu osîndesc fără
apărare (pp. 49 și urm., No. XVII).

Decretul de excomunicare să fie publicat în sinod, românește,
și tot poporul, cu preoții în frunte, să se roage pentru „drep-
tatea Bisericii acesteia“ și contra „prigonitorilor“ (pp. 56-7,
No. XXII). Și celor de la Viena, prietenilor ce mai are, li se

spun aceste vorbe de cutremur: „Pentru nedreptăți se strămută stăpînirile din neam în neam și numai prin dreptate se întărește tronul“, *propter iniustitias de gente în gentem transferuntur regna, ac nonnisi iustitia firmatur solium* (p. 62, No. XXX).

Numai cît Papa era și el cu făuritorii nedreptății. Un trimes al Propagandei, călugărul român Silivestru Caliani, veni în Februar 1747 să spuie fugarului că Sfîntul Părinte «s'a scandalisat foarte» de excomunicare, că vicariul a primit ordin s'o ignoreze, că în zădar s'ar încerca a depune pe vicariul neascultător, că, «dacă episcopul va mai face la Roma vre-o obrăznicie (*insolentiam*), cum a făcut cu excomunicarea, Sanctitatea Sa îl va goni de aici», că a greșit plecînd din Viena fără știrea ocrotitorului său, cardinalul Paulacci, că teologul n'are a-i face jurămintă, că, de nu-i place Vlădicăi acest tutor primit de înnaînțașii lui, să plece el. Ioan Inochentie se încovoie în fața loviturii: „Toate cele de mai sus arătate cu cea cuvenită supunere le-a înțeleș“ (pp. 63-4, no. XXXI).

În acel moment era convocat la dieta ardeleană. Se scusă prin „depărtare, vremea aspră și primejdiile drumului“ (p. 64, no. XXXI).

Dar și vicariul, fără a mai aștepta ordinele Romei, se ridicase împotriva lui. Intervenția Propagandei fusese provocată de scrisorile din 14 Decembre 1746 ale lui Aaron. Și alți credincioși, protopopii dăieni Avraam și Nicolae, apoi Balomir, s'ar fi dat de partea cealaltă. Clainera trădat acasă. Și, în April 1747, el strigă către dînșii: „Oare pentru blîdul de lînte (*esca*) și pentru Iesuit trebuie jîgnit în persoana episcopului Dumnezeu însuși?“. El însă nu se va lăsa. Numai nevoia-l oprește. „Aș fi și trecut la oile mele dacă nu m'ar opri Petru Aaron cu tovarășii lui iesuitici“ (pp. 65 6, no. XXXIV).

Ordine nouă opresc de a primi alt Iesuit, dar și de a se servi vre-un venit lui Aaron rebelul. Noului Iesuit Pallovics Clain îi pune solemn întrebarea cu ce drept se așează fără a i se fi înfățișat și cu putere seculară întră în stăpînirea unor venituri care nu sînt ale lui. Îl primește numai dacă se ține în marginile ce-i sînt legal și canonic fixate. Pe protopopi pune să-i întrebe dacă este vre unul care, cum spune vicariul, ar admite usurpația de multe feluri a teologului (pp. 68 74, no. XXXVI). La

acusăția că „face tulburare“, *tumultuat*, el răspunde: «Nu face tulburare cel ce-și caută dreptate și aduce înaintea legea care-i sprijină cererea». Stăruie și mai departe în ideea sinodului, de și „Petru Aaron face ce-i place, nu ce-l povățuiesc eu și ce e de folos Bisericii“ (pp. 73-4, no. XXXVIII). „Sînt jignit“, spune el tot atunci, „pentru Dumnezeu, și Dumnezeu e jignit în ființa mea“ (pp. 74-5, no. XXXIX).

De și Clain îl răspingea și cu fiind de alt rit, Pallovics fu lăsat să se instaleze. Toate stăruințele făcute la prelații catolici, cu dovezi, și istorice, ale dreptului episcopiei românești, fură zădărnice. Noul teolog rămase.

Prin Ancona și Viena Caliani, căruia Clain nu-i ținea năcaz, se întoarse acasă. Dorul Vlădicăi îl întovărășește. El vorbește de «tăcerea creștină» cu care trebuie pri nite marile dureri (p. 83). Dar „nu pot sluji lui Dumnezeu, care e adevăr, și să plac lumii care e minciună“: *non possum servire Deo qui veritas est, et placere mundo qui mendacium est (ibid.)*. „Poporul trebuie să asculte de episcop, episcopul trebuie să asculte pe Dumnezeu și să onoreze pe rege“, aceasta-i e nestrămutata normă.

În Iunie el muștră pe Aaron, cel încă netrecut prin noviciat măcar, prin care se strică o trudă de șeisprezece ani (pp. 85-6, no. XLIV). Să se păzească de excomunicarea care și pe el îl așteaptă. „Ce am scris, am scris“ (p. 86, no. XLIV).

I se răspunse din Viena cu sechestrarea veniturilor episcopale. I se obiecta din Ardeal că unitul nu poate excomunica pe romano-catolic, la care el arată că „sfîntul Ordin al călugărilor Sf. Vasile nu primește stăpînirea Iesuiților“ (p. 90). „De aceea“, scrie el cu durere, în Iulie, «am fost chemat la Viena, ca să nu mă mai întorc, și oile, lipsite de păstor, să se împrăstie» (p. 91, No. LI). El aștepta „hotărîrea Papei“ (p. 92, No. LII) ca și cum nu i s'ar fi comunicat La 15 Iulie i se spune că Sfîntul Părinte îl îndeamnă să se retragă. Nu-mi pot părăsi oile, fu răspunsul (pp. 93-4, No. LIII). Considerînd umilințele și cheltuielile, el strigă: «Acest Scaun a fost arhiepiscopal și a fost făcut Scaun episcopal. Ce folos are deci Biserica mea pe care Iesuiții vreau s'o prade, s'o robească și s'o despoaie de roadele fundamentale?» (p. 94).

Viena se adăugî. Știînd unde e punctul slab al adversarului, i se făcu știut că, dacă el pleacă, se va desființa teologul, pus

acolo numai pentru el, care a făcut tulburare contra Reginei (p. 95). „Dar“, strigă el, „pe vremea lui Leopold eu n'am fost episcop și Regina nu se născuse încă“ (*ibid.*) Și: așa vorbește Viena, unde nunțiatul l-a îndemnat să nu cedeze drepturile Bisericii și nației sale !

În August Clain ia altă măsură decisivă. Excomunică pe Aaron, cu care de mult întrerupsese relațiile. Nu-și poate lăsa Biserica fără voia ei, iar, «dacă mă lasă oile, Dumnezeu mă va ierta», (p. 96, No. LV). Nicolae Pop din Balomiri, ca nou vicariu, va aduna sinodul.

O mîngîiere-i veni. O adunare de șaisprezece protopopi cu Avram Pop, Ioan din Săcădate și călugărul Leontie Moscuna, în numele celor absenți și al poporului „în lacrimi“, îi ceru să rămîie. «Nimeni nu crede ce aude, nici—spune poporul—de ar vorbi înger din cer, dacă nu viue Preasfinția Ta, dar, atunci, orice li s'ar spune, toți vor asculta... și nici focul, nici fierul», —strigă ei—«nu-i va despărți de inima și dragostea legiuitului lor păstor, iar, cît va trăi el, vre-odată pe altul nu-l vor recunoaște.» Teologi are nația : pe străini nu-i vrea, cum i s'a și spus Vienei (pp. 101-2, No. LIX).

A patra oară Papa interveni pentru demisie și, față de noul refuz, episcopul romîn fu oprit de a ieși din oraș. «Așa încît lîngă biserica unde stau sînt ca un prizonier“ (p. 102, no. XL). Papa, strigă el, nu poate călca legile Ungariei nici a-l înlocui cu «Muncăceanul». «Nu sînt episcop al Austriei, nici al Latinilor din Ardeal.» «Această captivitate romană jignește tot neamul românesc și Ungaria însăși, după chiar dreptul ginților.» Biserica lui poate cere socoteală Papei, ca una care cu nimic nu i-a greșit. Aceasta o și cere el de la dînsa. Deocamdată să înceapă cu trădătorii de acasă ! Totul „hotărît și vitejește, dar totuși fără zgomot, fără tulburare“ (p. 103). Altuia i scrie că, să fi avut cu ce, venia în Ardeal și contra Papei și contra Reginei (p. 104, no. LXI). Lui Grigorie Maior îi spune că nu socoate ca în teologia învățată la Roma să scrie așa ceva (p. 105, no. LXII). Sinodul să se adune neapărat (p. 105, no. LXII).

„Petru“, spune frumos prigonitul, „nu și-a pierdut în lanțuri, apostolatul“ (p. 105, no. LXIII). Sinodul era chemat de fapt pe ziua de 20 Septembrie (p. 106, no. LXIV),

Hotărîrea sinodului e de cea mai mare importanță. Ea începe

spuind că «locuința Românilor în Ardeal întrece aproape povestirea istoricilor» și că «Ardealul de atâtea sute de ani niciodată n'a fost deșert de Români, cari supt barbari și supt prinți acatolici și-au avut totdeauna privilegiile și prerogativele». Ei au avut un *arhiepiscopat* neclintit, confirmat și de Gabriel Băthory. Leopold a adaus întărirea lui la o stare de lucruri pe care n'a creat-o. Dar li s'a scăzut arhiepiscopia la episcopie și li s'a pus în coastă teologul. Acum de trei ani episcopul se află supt prigonire și legea însăși se pierde. Biserica nu-l lasă să plece și, „dacă Preasfinția Voastră cu binele ori cu răul sau în orice chip ar fi silit la aceasta, și poporul român va părăsi Unirea, el care strigă într'un glas că, dacă Preasfinția Voastră se va întoarce, orice l-ar spune să facă, va face, iar, dacă nu se întoarce, nu vrea să știe nimic de unire și uniți” (pp. 106-7, no. LXV). Douăzeci și cinci de protopopi iscălesc acest act din Daia, 7 Septembrie, care e întâiul mare document de conștiință al Românimii ardelene.

„Prin foame vreau să mă silească aici să demisionez”, spune Clain la 30 ale aceleași luni (pp. 108-9, n-le LXVI—VII) «Sukupneți-vă», scrie el celor de acasă, «rugați-vă și păziți-vă de orice tulburare: vă va ajuta Dumnezeu și va trimete cine să vă apere». El rabdă în liniște. Scrisorile ni-l arată peste doi ani trăind din pomană și din slujbe la biserică (p. 109, no. LXIX).

Dar în același timp ducea și lupta îndărătnică pentru poporul său și mai ales pentru cler, pe care-l vrea asimilat cu al celorlalte confesiuni; cere însă aceiași situație și pentru nobili și chiar pentru «cei'alți Români», cari să fie admiși proporțional la dregătorii (p. 19). Și de aceia lui îi e grabă a scăpa de tutorul nesuferit care e teologul iesuit (*ibid.*). E interesantă și grija lui ca țeranii liberi de supt cîrja episcopului să nu fie iobăgiți (pp. 59-60, no. XXVI). «Mai bine», scrie el în Iulie 1747, «să piară toate ale veacului decît să dau poporul meu în veșnică robie, iar pe clerul meu și odată cu mine pe episcopii urmașii miei în puterea Iesuiților» (p. 93, no. LII).

Se întâmplă în 1747 ca prizonieri și desertori români ai războaielor europene să alerge la Roma din Parma, Piacenza, Genova, Neapole, din Spania și „din alte părți”. Vlădica-i cerceta, li da scrisori de drum, gîndindu-se la soțiile și copiii lor, ba chiar, adăpostindu-i și văzînd că n'au cunoștința legii lor, li

făcea școală zi de zi. Pentru a se ierta desertorii el intervenia la Viena (pp. 109-20, no. LXIX).

Lupta se încheiase. Toate căile erau închise. Mucenicia mizeriei începea. Ea izbuti. În 1752 Clain lua la cunoștință numirea lui Aaron. „Veți ști“, scrie el românește, „că eu în tot chipul muncesc să-l văz în locul meu cum se cade, fără de nicio scădere a cinstitului cler, neam și succesoriilor, rămânându-mi încăi calea deschisă întru cele ce ni-s de lpsă și nu ni s'au dat, avînd nădejde că-i va lumina Duhul Sfînt și pe ei și toate or merge mai bine“ (pp. 111-2, no. LXXI).

La 9-Septembrie 1755 exilatul se simțea gata de drum, dar și de alt drum, acela care i-ar odihni oasele în pămîntul moșiei sale. „Zilele mele s'au aplecat acuma și aș vrea ca sufletul meu la vremea ȳsebirii de trup să fie recomandat Creatorului meu prin preă-smeritele voastre rugăciuni și jertfe și oasele mele să aștepte învierea de obște în sfînta mănăstire de la Blaj“ (pp. 116-7, no. LXXVI). Războiul cel nou îl opri însă. Scria lui Aaron, dar acesta făcea cunoscut clerului că de sus e oprită corespondența cu episcopul demisionat (p. 118, no. LXXVIII). Kaunitz însuși îi scrisese că asemenea drum nu e potrivit (p. 120, no. LXXX).

Inochentie era bolnav de mîni și de picioare, în acest an 1757, de nici la biserică nu putea merge. Sărac de nu avea «doi cai sau catîri la bătrînețele lui» (p. 121).

Nu mai scrie acasă. «Poruncile celor mari trebuie ascultate, păzite, și cinstite... Nu aș vrea să cază cineva în urgie pentru mine» (p. 113, no. LXXXIII). Trăia dintr'o pensie așa de mică încît n'avea de unde să se îmbrace și trebui să solicite Sfîntul Scaun (pp. 125-6, no. LXXXVII).

Odată, în Iulie 1762, el mai încercă să capete voia, dorită, de întors acasă (pp. 132-3, no. XCVII). Rămase însă în închisoarea sa romană, el, „amăritul, nu numai de greutatea bătrînețelor, ci și de beteșuguri și lipsă“ (p. 136, no. CII).

Moartea lui Aaron o află la 21 April 1764, și el scrie astfel, cu gîndul că poate ar fi lăsat a-și relua Scaunul: „Pentru Smerenia Mea bine știți Frățiile Voastre că eu, cînd am primit această sarcină grea a Vlădiciei, nu o am primit ca să părăsesc apoi turma cea încrezută grijii mele, ci ca să o pasc, să o păzesc și să o îndreptez, în ce chip am și făcut cît am putut, precum știți. De o am lăsat, o am lăsat că n'am putut alminterea face.

Și, iarăși de va vrea Dumnezeu să mă cheme, măcar îngreuiat cu bătrînețele, pentru binele de obște nu voi fugi de muncă și osteneală, și iarăși voi încinge arma mea pe coapsa mea. Însă, de v'ii voia să mă aveți iarăși, trebuie să aveți inimă mare, voile tuturor împreună, să deschideți ochii și să înălțați cuvântul, să lepădați toată frica pentru dreptate... Nu tremurați, că, fiind nevinovați, precum sînteți, nimica nu vă pot face... Nu tîmîndareți vremea, ci lucrați până aveți lumină, ca să nu vă ajungă întunerecul» (pp. 138-9, no. CVI). Ca unul care odată „n'a căutat hasna sa, ci a neamului», e gata a porni din nou la lucru (pp. 139-40. no. CVII). De-a dreptul el interveni la Viena și la Gran (p. 140 și urm.).

Era însă dintre aceia cari nu se pot ierta. În 1765 trăia îngustat cu nepotul Ianoș, fiul protopopului Stoie din Sad, și, cum fratele mai mic al acestuia, însuși Samuil Clain scriitorul, făcîndu-se călugăr, cerea pentru mănăstire rămasele lui din „casa vlădicească, adică : almare, cărți, scaune, mese“, el dă lui Ianoș patru scaune, o masă, «almariul cel de lemn de nuc, care stă în casa sau cămara unde durmiam eu» și ce „vase de aramă și de cusutoriu» nu s'au vîndut, pe lîngă «patul în care durmiam eu, de nu-i vîndut sau stricat». Dar își rezervă ca la o întoarcere în Ardeal să se folosească de cele date călugărilor (p. 143, no. CXI).

Bolnav în 1766, bătrînul cerea ca măcar pensia să i se trimeată regulat. Pe un greșit de odinioară îl certa în cuvinte pline de duioșie la începutul noului an (pp. 151-2, no. CXXII). Până la moarte el trebui să se lupte pentru banul aruncat de milă miseriei lui (p. 154).

Această publicație nu e numai o prețioasă contribuție pentru istoria Ardealului, ci și una pentru cunoașterea adîncurilor de hotărîre și de smerenie, totodată, ale sufletului românesc.

N. Iorga

* * *

I. Nistor, *Correspondență diplomatică și rapoarte consulare austriace (1782—1797)*, *Documente Hurmuzaki*, XIX, partea I, București 1922.

Din rapoartele consulilor austrieci pînă la 1797 d. Nistor

dă un mare volum în colecția Hurmuzaki. Ele au mai fost în-trebuințate, și am dat o parte din ele în „Documentele Callimachi”.

De relevat, ca material politic nou, condițiile puse de prințul de Coburg, comandant al armatei austriece de ocupație, p. 440 și urm., proclamația lui Manole-Vodă Roset, pp. 494-5, no. CCCXC (v. și p. 536, no. CCCCXXIX), povestea autentică a lui «Tabiă-Bașa», calul dat de Sultan lui Vodă-Mavrogheni; proclamația acestuia către Ardeleni, *ibid.*, pp. 373, 550—1, no. CCCCXLVII. Ca Italieni amestecați la noi dr. Volterà, Venețian (p. 326), și Mozzi (p. 335), Anastase Venețianul, p. 56, no. LVII. Un Bartolozzi, p. 59. Un Benevenl, p. 59. Un Aruta și un Ayala, pp. 109-10, 112. Un preceptor Ioren, p. 111. Un student Călinescu, voinđ să meargă în Apus pentru învățatură, e prins la Sibiu, adus înapoi la București, bătut la falangă și condus la Snagov, la mănăstire, ce i se pare lui Raicevich, agentul austriac, a fi «tră oridi monti» (pp. 51—2, 77, no., XXXVIII; v. și p. 81, no. LXVI). Se menționează o hartă la p. 68 și cronograful țerii la p. 207. Pentru nunta poetului Văcărescu, p. 119. Pentru un Iorgachi trimis în Germania și Rusia, p. 151, no., CXXXVIII. Un inginer hidraulic, p. 172, no. CCIV. Mențiunea scriinciobului popular, p. 176.

N. I.

* * *

George N. Leon, *Istoria economiei publice la Români*, București 1924.

Mare și greu subiect, tratat cu sîrguință de cineva care nu e un istoric, dar a urmărit cu atenție literatura asupra subiectului. „Ioanifiu și Asan” puteau fi lăsați la o parte. Judecata autorului se oprește une ori nedumerită între păreri contrarii.

Un amănunt bibliografic nou e broșura „*Cercetări asupra cnezatelor ardeleni*, Aiud 1846; extras dintr'un memoriu al episcopului român Vasile Moga, înaintat în 1837 dietei de la Sibiu (17 nota 2).

I.

• • •

Simon Reli, *Amintiri dintr'un castel la Nistru*, București [1924].

Cu tot acest titlu romantic — e vorba de Ocna, la capătul de Nord al Bucovinei —, pe care-l explică, de altfel, adausul: «icoane istorice din trecutul românesc al satelor Bucovinei din-

tre Nistru și Prut», avem a face eu o lucrare, foarte plăcută de cetit, bine tipărită, dar și serioasă.

D. Reli a strâns toate știrile ce se puteau găsi asupra vechilor proprietari ai „castelului“, care a trecut dela Marele Logofăt Matei Gavrilaş și de la fiu-său Ieremia la Vistierul Iordachi Cantacuzino, soț al fetei logofătului, Alexandra, pentru ca să ajungă, la sfârșitul veacului al XVIII-lea, în mîna altui Iordachi Cantacuzino, din ramura Pașcanilor.

Pe alocuri se vorbește și de alte neamuri bucovinene, ca al vestitului Turculeș, sau al Cantacuzinilor Deleni din Oșihlibi (Ienachi). Un penultim Cantacuzino, Alexandru, se ceru, ca descendent al sfetnicului imperial în Oltenia, Grigorie Vlastò, ginere al lui Șerban-Vodă Cantacuzino¹, să fie primit, la 1826, supus împărătesc (pp. 95—9). Actul e inedit, ca și, cred, cîteva altele.

I.

* * *

Ferran Valle-Taberner și Ferran Soldevilla, *Historia de Catalunya*, Barcelona, 1922.

Cei doi autori dau un foarte frumos «curs superior» de istorie a țerii lor. Se începe cu semnalarea zugrăvelilor și gravurilor cu figuri, ca în Sud-Vestul Franciei, la Cogul, Lleyda (danțuri, vînători, „asemenea cu picturile ce se află în deosebite locuri ale Valenciei și Aragonului:-de jos“). Monumente megalitice din epoca de bronz, dolmene, menhire, cromlecure, și în cerc, „alineamente“ din epoca neolitică se află și în Catalonia. Maiorca și Minorca au, în epoca tîrzie a bronzului și în a fierului, mari monumente de piatră, conice, trunchiate sau dreptunghiulare, zise *navetes*, *taules*, *talalots*, menite îngropărilor (p. 23). Se dau și planșe interesante: mai ales scena de vînătoare din peștera de la Cogul, cu vînători supțirateci, îmbrăcați ca în vechile înfățișări din Creta, e de o mare noutate pentru cine nu cunoaște istoria locală.

Populația mai veche ar fi fost ligură, brahicefală, africană, și iberă, dolichocefală, hamitică, și ea tot din Africa. Galii împiedecă pe la 400 întinderea lor dincolo de Pirinei. Numele triburilor se dau după Strabon. Se înseamnă și coloniile grecești, începînd cu Hemeroskopion.

¹ Maria, fiica lui, luă pe Constantin Cantacuzino-Pășcanu.

Se deschide centrul cel mare din Empúries. Pe la 650 în. Hr. Cartaginesii din Insulele Pitiuse întemeiază o colonie la Ibusus (Iviça). Se încearcă o privire asupra culturii iberice (alfabet special, zeul Ilurom; cetăți cu teritorii; principii pe alocuri, dar cu sfat de nobili); frumoasă reproducere a statuii «La Dama d'E·x», secolul al IV-lea în Hr.

Urmează partea catalană din războaiele punice și răscoalele ibere contra noii dominații romane. Foarte frumos mosaic de la Empúries și coloanele templului din Barcelona („Mormintul Scipionilor“) la planșe. Cronica regiunii supt Cesari. De folos e, la mecanismul administrativ, mențiunea acelor *juridici*, acelor «juzi», cari primiau plîngerile poporului, și a acelor «conventus iuridici», acelor «județe» (Tarragona și Saragossa), în care se împărția țara (p. 46). Se înșiră coloniile (din Ruscino-Rousillon). Instituțiile nu se deosebesc de acelea din alte părți ale lumii romane. În materie de învățămînt, inscripțiile dau și un «educator» (p. 51).

Un capitol privește creștinismul și invasiile, un altul ultimele vremi romane, cu literatura și arta lor. Se presintă apoi dezvoltarea Statului visigot. Barbarii au două treimi din ogoare, jumătate din păduri. Se notează rolul regelui Leovigild, apărător al nației sale, contra Bizanțului, însă arian, și al lui Recared († 601), care aduce pe ai săi la catolicism. „Fusiunea raselor“ începe. Suintila gonește pe Bizantini, Sisebut prigonește pe Evrei și pe nobili. Supt urmașul lui Recesvint, Wamba, răscoală a părților de dincolo de Pirinei, supt Hilderic; generalul trimes contra lor, Paul, se face «rege al Orientului» în 613 (p. 75). Decadența se manifestă supt regele Witiza (cf. Ostrogotul Vitige) și supt Roderic (710) (după Tailhan, *Les Espagnols et les Wisigoths: La Ruine de l'Espagne gothique*, în „Revue des questions historiques“, 1881-2). Se înșiră instituțiile visigote: ducele are supt el «juzi», ajutați de vicari (p. 78); se judecă după „lex romana Wisigothorum“, după „Breviarul“ lui Alaric al II-lea, după «Lex Wisigothorum» și «Lex renovata» (și *Liber iudicum*, toată compilația). Recared numește primul pe episcopi (p. 81). În cultură, mai ales cronicarul Ioan de Biclar. Artă are capitole bizantine.

Arabii ieau și Catalonia, fără Cerdania. E folositor de văzut

cum de cealaltă parte a Pirineilor se vede succesul lui Carol Martel (p. 86).

Îndată începe «recucerirea»: întâiu la Barcelona. Se face «strata francisca». Regimul musulman se deslușește atent.

După vremea carolingiană, se întărește marchisatul de Gotia și comitatul de Barcelona, de Girona, de Empúries, de Urgell, de Barcelona. Revolte izbucnesc. Alt capitol de organizare, supt Ludovic Pius. La căderea lui Carol-cel-Gros conții dețin singuri puterea, și cei de Pallars și Ribagorça, cei de Empúries au tot Roussillonul, cel de Barcelona are și Urgell, cel de Cerdania și Besalés. Apar și familii de vice-conți. În curînd ei capătă și independența de fapt. Ramon Berenger face în secolul al XI-lea a se recunoaște autoritatea Casei de Barcelona, care se amestecă în luptele dintre potențații musulmani. Lui Ramon Berenguer al III-lea i se poate zice, în secolul al XII-lea, cînd are o flotă, «cel Mare». Al patrulea își zice „prinț“ și «dominator» în tulburatul regat de Aragon. Se ieau pămînturi de la păgîni și se colonizează (p. 136). Provența primește șefi din această dinastie, dar Imperiul o reclamă ca feudă (p. 137). Vasali ai Cesarilor, conții au putere și până la Arles (*ibid.*).

Unirea cu Aragonul e faptul principal însă.

Instituțiile epocii se lămuresc apoi. Încă din 1068 există „Usatges“, obiceiul pămîntului pus în scris. În materie de artă, bisericuța Sfîntului Vincențiu din Cardona ar părea una de la noi, și picturile de la Sf. Clement de Tahull sînt absolut bizantine. Se vorbește apoi de literatură: cronici latine, poezii erotice. La 1110 un document întreg în catalană; la sfîrșitul secolului «Omlile din Organyá».

Secolul al XIII-lea pare a trage Sudul frances către conții de Barcelona; cruciata contra Albigensilor pune însă capăt aceste desvoltări. Dar Casa conților continuă. Iacob I-iu cucerește Majorca și Valencia, Murcia, fiind astfel regele „cuceritor“, „părintele naționalității catalane“. E și vremea cînd se redactează codul „Consulatului Mării“ (p. 193).

Volumul I-iu se oprește aici.

N. Iorga

* * *

Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, București 1924.

Nicolae Buta, *Avram Iancu și epoca sa*, Cluj 1924.

Cea d'întăiu lucrare comemorativă despre Avram Iancu, tribunul

armat din 1848, e datorită unui profesor de Universitate cu importante publicații istorice. E destul de întinsă și povestită cu o deosebită limpeziciune. Titluri prea romantice. Se începe cu constătuirea din anul tragic și se continuă cu evenimentele cunoscute. Idei noi nu se află, dar ici și colo fapte interesante. Medicul german din Lugoj acuză pe Iancu că se gîndește la «independență», deci la „alipirea la Moldova și Țara-Românească”, iar aiurea: „afirmă (ei, Romîinii), că Bucovina și Basarabia se vor ținea de Ardeal și Banat” (p. 50). Lipsesc citații; se dau multe și bune ilustrații.

Studentul a fost mai ambițios. De la început e vorba de «sufletul colectiv al maselor» și de «anumite răsfrîngerii în forme spațiale» și se încearcă noi definiții ale revoluției. Sînt și silinți de înțelegere prin mediu, de reconstituire a lucrurilor pe care izvoarele nu le spun de-a dreptul; forma literară e mai nouă, mai dramatică. Sînt caracterisări izbutite, fine, pagini deosebit de elocvente (v., de exemplu, pp. 60-1). Psihologia eroului e cu pătrundere stabilită. Este aici filosofie și poezie pe lângă erudiție onestă și modestă. Încă un tînăr de foarte bune speranțe.

N. Iorga.

* * *

Otto Forst. *Przyczynek do najdawniejszej genealogii Mohylów*. Lwow 1312. („Contribuții la cea mai veche genealogie a familiei Movilă”; extras din revista *Miesiecznik heraldyczny*); 8 pagini.

D-l S. de Zotta a semnalat mai de mult importanța pentru genealogia Movileștilor a știrilor noi scoase din arhivele actelor castrense din Lvov de istoricul Wladislaw Lozinski.

Broșura d-lui Otto Forst aduce cîteva lămuriri noi și desleagă un însemnat punct rămas obscur, acela al originii Doamnei Elisaveta.

Cunoscînd bine bibliografia românească a chestiunii (sînt și unele comunicări după actele din Arhivele Statului din București făcute de regretatul D. Onciul), d. F. socoate drept cel mai vechiu Movilă pe Cosma Movilă, pîrcălab de Hotin (c. 1490 — 1520).

Intr'o lungă demonstrație care nu convinge autorul caută să arăte că Maria, soția lui Ioan Movilă și mama lui Ieremia-Vodă ar fi fiica lui Petru Rareș. Argumentele aduse sînt întîiu textul

lui Okolski, care o numește „din neamul Despoților“, care ar fi neamul lui Petru Rareș și al Doamnei Elena, apoi numele copiilor ei: Elena (fată din prima căsătorie a Mariei, soră cu Isac Balica), care poartă numele soției lui Rareș, Chiajna (Regina), fiica lui Ieremia-Vodă, care poartă numele fiicii lui Rareș (Mircoiaia); în sfârșit Petru Movilă ar purta numele lui Petru Rareș.

Sîntem încă în domeniul supozițiilor.

Mai interesante sînt amănuntele ce urmează după material polon inedit. Ieremia-Vodă a avut o soră Mariana, care se căsătorii cu Isaia Herburt, un German polonizat. Cei trei copii ai lor poartă numele celor trei frați Movilă: Ieremia, Gheorghe și Simion.

Partea mai prețioasă a contribuțiilor privește pe Doamna Elisaveta a lui Ieremia-Vodă. Okolski o face de neam Czomortany, din acte e numită Lozinski, ca și fratele ei Gheorghe, pîrcălabul de Hotin.

De fapt Toma Czomortany, nobil ungar din Ardeal, a trecut în Polonia odată cu alegerea ca rege a lui Ștefan Báthory. Căsătorindu-se probabil cu o Polonă, devine stăpînul moșiei Lozna, lângă Liov, de unde numele de Lozinski. Autorul socoate că Doamna Elisaveta era fiica acestui Czomortany din Lozna, care se constată a fi avut legături strînse cu Ieremia-Vodă.

Broșura se termină cu cîteva note asupra urmașilor lui Ieremia. Constantin e botezat de Constantin, cneazul de Ostrov. Se dau datele căsătoriei Reșinei (Chiajna) cu Mihai Wiszniewiecki (Suceava, 25 Maiu 1603) și a Mariei cu Ștefan Potocki (1606). Ecaterina, fiica lor, e la 1638 soția lui Ianusz Radziwill; în același an moare mama ei Maria Potocki.

P. P. Panaitescu.

* * *

Căpitanul Aurel I. Gheorghiu, *Pe drumuri basarabene (a doua zi după unire)*, București 1923.

Pitorescă povestire plină de viață a unor drumuri în Basarabia. Descriere a mănăstirii de maici Vărzărești (refacere la 1770 de protopopul Constantin Măcărescu și de tatăl său, Varlaam; darul a celor trei Vărzari în 1801). O nuntă după vechea datină, pp. 38-40. Mănăstirea Hlucului, p. 55 și urm. Lăpușna, p. 75 și urm. (Înșirarea dregătorilor de odinioară încurcă puțin-te! pe autor). Mănăstirea Chițcani, 104 și urm. Multe ilustrații,

unele bune: de relevat vederile inedite din Cetatea-Albă și câteva peceți din epoca de tranziție.

I.

• •

Tache Papahagi, *Din folklorul romanic și cel latin*, București 1923

Autorul află curioase apropieri între datinile românești, pe care, ca Român din Balcani, le constată întocmai aceleași la ai săi, și datinile celorlalte popoare romanice, descoperindu-le adesea și în viața populară romană.

I.

• *

N. Dobrescu, *Istoria Bisericii române*, ed. a 2-a, București 1923.

E un act de dreptate retipărirea bunei «Istorie a Bisericii romine» pentru școli alcătuită de atât de regretatul N. Dobrescu. Ar fi fost de introdus unele adăugiri sau schimbări. Astfel nu se poate susține că Doamna Clara a fost „probabil” bosniacă (p. 65). O greșeală de tipar la p. 69 pune pe Movilești la «finea secolului al XVII-lea». Partea din urmă e prea întinsă și, oricât de mare ar fi însemnătatea lui Șaguna, el ocupă prea mult loc. Trebuia de adaus un cuvânt despre unirea prin marele războiu și despre consecințele ei pentru Biserică.

I.

CRONICĂ

Un caligraf domnesc.

Un act foarte important, privitor la Cotnari (*Uricariul*, XVI, p. 35), e scris de „Pătrașco caligraf, dascal domnesc, împlineându-si a fi vinit de la Iași la Cotnari cu Măria Sa Doamna Maria a Domnului Io Ștefan Petrá-Vodí”, la 11 Octombrie 1673.

Un Mihai Zugravul apare în diata lui Toderășcu lordachi Cantacuzino pe la 1700¹.

La 1823 un David Zugravul revine din Brașov².

Și în *Uricariul*, XI, p. 58, un act din 1445 pomenește satul lui «Ștefan Zugravul».

¹ *Studii și documente*, VI, p. 184.

² *Ibid.*, p. 312, no. 11.

La 20 August 1739 e vorba de o cumpărătură a «Sulgerului Costea Zugravul» de pe la Brătila (*ibid*, XVII. p. 200 și urm.).

La 1730, Iulie, apare ca martur într'un act moldovenesc «Ștefan zugravul cel domnesc» (*Studii și doc.*, V, p. 104, no. 116).

* * *

D. Ștefan Ciobanu a tipărit aici un întreg studiu despre tirgul basarabean dispărut Tintul. Îl aflu și într'un document de la Ieremia Movilă, datat 28 Mart 1596, în care e vorba de «un sat ce se numește Bărboși, de pe Ialpuh, care acel sat au fost drept domnesc... (*rupt*), de la Tintul» (*Uricariul*, XIV, p. 161).

* * *

Fără nicio intenție de a face etimologie, atrag luare aminte asupra localității Bourebiți din ținutul Bacăului la 1703 (*Uricariul*. XVI, p. 1).

* * *

În *Revue belge d'histoire et de philologie*, III², d. Émile Boisacq relevă o etimologie a d-lui Vasmer cu privire la Marea Neagră. Ἐξείσινος a pentru Ἰξείσινος, iar aceasta reproduce cuvîntul persan *axsaēna*, „întunecat“, deci: Marea Neagră; Sciții au mijlocit. Euripide zicea πόντος μέλας.

„Panonia“ e țara Balatonului, *Plattensee*, a mlaștinilor, a „bălții“, și sufixul iliric *ona* (din Salona, Narona, — adaug Verona) e unit cu o rădăcină care înseamnă: baltă (deci Panonia în ilirică și Finlanda sau Soemi înseamnă același lucru).

În ce privește Carnia, Krain, din *krn* (stîncă) nu e de mirare (cf. și Karst, Karsum—Hirșova).

* * *

Note bibliografice și critice în lucrarea d-lui I. E. Torouțju, *Carmen Sylva în literatura românească* (din „Junimea literară“).

* * *

D. Virgiliu N. Drăghiceanu dă o bună călăuză istorică a «Curții-de-Argeș» (București 1924). N'aș crede că Argeș ar fi putut să fie nume de „moș“. Curtea-de-Argeș deosebește de Cetatea-de-Argeș (*castrum Argyes*). De sigur că vechea Capitală n'a fost Cîmpulung. Pentru trecutul Argeșului unele știri în *Studii și documente*, VII.

Broșura are și bune ilustrații. Atribuirea mormintelor e, firește ipotetică.

* * *

În *Cronica numismatică*, V, n-le 49-50. material arheologic de la cetatea Tyras: note de d. Gr. Avakian. Tot d. Avakian prezintă degradările regretabile de la Cetatea-Albă (cu plânse mari și frumoase). D-sa crede că în cetate Genovesii n'au avut decît un cartier, restul fiind al Tatarilor, cum se vede din Viața Sf. Ioan- cel-Nou. Dar la sfîrșitul veacului al XIV-lea dominația tătă-rească se retrăsese. Tot așa nu admite ziduri genoveze, ci numai bizantine, refăcute de Moldoveni; nici într'un cas nu poate fi vorba de construcții cumane.

* * *

În «Țara-de-jos» de la Birlad, un foarte instructiv articol despre cultura, nouă și veche, în Ucraina, de profesorul Mațievici.

* * *

În revista sibiliană *Welt und Heimat*, no. 7, se dă un clișeu reprezentînd «Greci» la bilciul din Lipca: un cleric stă în fața unui boier cu anterior, giubea și ișlic; în fund un Albanes cu calotă și un Român cu căciulă lungă, plus un sudit în veșmînt oriental și cu caschetă.

* * *

Dd. Ioachim Crăciun și Ioan Lupu publică în „Anuarul Institutului de istorie națională“, II (1923) (și separat, București 1894), un „repertoriu bibliografic“ foarte amănunțit, supt titlul *Istoriografia romîună în 1921 și 1922*. E o îngrijită lucrare, foarte metodică.

* * *

După o lungă întrerupere, „Buletinul comisiei istorice a României“ reapare, cu articole de comemorație pentru I. Bogdan și D. Onciul, cu ediția condiției de hirotonii a Mitropoliei Moldovei (de N. Iorga), cu o culegere de Documente argeșene (de același), cu un studiu al d-lui Constantin C. Giurescu despre un anteproiect al legislației lui Caragea (interesant mai ales pentru tendințele sociale), cu cercetarea unui text mai complet al «Efemeridelor» lui C. Caragea (de d. P. P. Panaitescu).

* * *

„Patzinakie.“ În «Annuaire de l'association pour l'encouragement des études grecques en France», IX (1875), Miller a publicat un fragment de Strategic. Și în el găsim acest pasajiu : «ἐἰς Ἰλ-
 ρύσσιας καὶ εἰς Τονρκίας καὶ εἰς Ρωσίας».

Deci e clar că teritoriul peceneg, cuprinzându-ne, era deosebit de cel rusesc ca și de cel unguresc.

*

Și în cronica venețiană scrisă în limba franceză de Martin de Canale (*Archivio storico italiano*, VIII, an. 1845, p. 344), pentru secolul al XIII-lea aflăm „le province de la Blachie“ (cronica e scrisă în 1261).

•

În studiul lui Joseph Petit despre Thibaut de Chépoÿ, în *Moyen âge*, X, p. 236, e vorba de un „Volémlte, grand maréchal de Valachie“, în Tesalia.

* * *

În Capitularele lui Carol-cel-Mare : „ut nemo *pedicas* in foresta dominica nec in quolibet loco tendere praesumant“. *Pedica* e *pedeca* noastră, *piège* al Francesilor.

* * *

La Academia de Inscricții din Paris, s'a prezentat însemnarea de pe mormîntul, de curînd descoperit, al lui Ahiram, rege de Gebal (Byblos). Cel care-l va profana e supus blăstămului (*Comptes-rendus*, p. 99). Aparține epocii bronzului. Se îndreaptă părerile de pînă acum despre alfabetul fenician, care nu vine de la Muntele Sinai, ci e în legătură cu ieroglifele (p. 100).

* * *

D. Andrei de Hevesy a presîntat aceleiași Academii un studiu asupra lui Matiaș Corvinul, protector al artelor; se dă catalogul și istoria bibliotecii sale. Lucrarea ar avea 52 de fotografii (*ibid.*, pp. 101-2).

* * *

Trei din comunicațiile la congresul de bizantinologie, ale d-lor G. Murnu, Papahagi și Silviu Dragomir, s'au publicat ori resumate în *Peninsula Balcanică*, II, 2.

* * *

În *Manualul de limba română pentru clasa a VII-a a seminariilor* de d. Gheorghe Adamescu, vederea vechiului seminarium de la Socola, un autograf al Mitropolitului Veniamin, titlul „Furniei sau frîngîhiei întreite”, un portret inedit al lui Iancu Văcărescu, stema munteană supt Caragea, foaia de titlu a Poesiilor lui Văcărescu din 1830, reproducera Odei lui Asachi din 1822, a foii *Albina Românească*, a *Versurilor* lui Pann (1846), a gramaticii lui Eliad, a *Curierului*. O probă din scrisoarea aceluiași Eliad, portretul lui Aaron Florian, al lui Gavril Munteanu, al lui Gorjan, al lui Gh. Ioanid, al lui P. Poenaru, al lui Aristia și Poteca, al lui Dinu Golescu, al lui Al. Sihleanu și Gh. Crețianu, etc. Ilustrația e foarte bine aleasă și notițele precise, bucățile alese cu îngrijire.

O observație: a doua fasă a «Sămănătorului» n'a fost condusă și de un al doilea profesor.

În „Societatea de mine”, I, 8, un „student transnistrian” reproduce paginile asupra Basarabiei în 1904 ale unui scriitor rus, A. N. Evlahov (ar fi fost de reprodus și cele șapte vederi de care se vorbește). Urme ale lagărului lui Carol al XII-lea la Bender (cu naivitatea că aici ar fi fost și Darius și că Traian ar fi legat Nistrul cu un pod). Note banale despre Chișinău. «Aproape trei șferturi din populația Basarabiei o formează Moldovenii; pe alocuri ei sînt puțin amestecați cu Ruteni, Ucrainieni, Ruși, Bulgari și Germani. Muncitorii sînt aproape toți Moldoveni». Simpatie pentru sufletul popular. În doină află asemănare cu cîntecul muntenilor din Caucaș. Ar fi reproducerea căutării oilor pierdute. La urmă: «cine știe?, sosi-va ziua cînd doina nu va mai vorbi inimii bolnave a Basarabenilor».

Precedată de o mișcătoare invocație, către soția moartă, Zina Drăgușescu, un suflet cald de Romîncă, lucrarea d lui Louis J. Courtois, *Chronologie critique de la vie et des oeuvres de Jean-Jacques Rousseau* (Genève 1924), de o îngrijire admirabilă, pentru care a jertfit atîția ani de devotament, va fi de cel mai mare folos oricui va atinge de acuma vre-un punct din cariera bizară și tragică a marelui inovator în simțirea modernă.

Niciodată un scriitor nu s'a învrednicit de o operă de infor-

mație așa de perfectă. Un adaus cuprinde propuneri de schimbare în cronologia scrisorilor lui Rousseau. Cel bibliografic e ca o bibliografie completă a lui.

* * *

Lucrarea d lui Gh. Adămescu, «*Contribuțiuni la bibliografia românească*, fascicola I-a și a II-a, Istoria literaturii romine 1500—1921 (seria I-a și II-a)» reprezintă o imensă muncă bibliografică, al cărui plan poate fi discutat, dar al cărui folos e incomparabil.

* * *

A treia ediție din *Istoria bisericească universală pînă la 1054*, de I. Mihălcescu, de și se oprește mai mult, mult mai mult asupra începuturilor și n'are deci proporții, e o carte bine împărțită, clară și de obicei exactă.

* * *

Cu toată teoria greșită căreia-i servește — că neamul nostru are începuturi exclusiv păstorești, — cele două volume ale d-lui Ovidiu Densusianu, *Viața păstorească în poezia noastră populară* (București 1922—3), sînt foarte prețioase prin marele număr de indicații și extrase ce cuprind cu privire la ciobani. În special e aprofundat studiul, plin de vederi ingenioase, cu privire la adevăratul caracter și la originile „Mioriței“. Forme grecești corespunzătoare au scăpat autorului.

* * *

În «Biblioteca pentru popor» pâr. C. Bobulescu publică după un ms. din 1752 mai vechea *Istorie a frumosului Iosif și a preafrumoasei Asineta*.

* * *

În *La Roumanie et les Roumains* a lui de Gubernatis, Florența, 1898, aceste rînduri: „Regina Elisabeta împărtășește părerea mea că odinioară Sirbii și Romîni au trebuit să facă un singur popor dacic, civilizat încă de atunci: Celtii și Romanii au comunicat acestui popor o parte din spiritul lor, cel d'întîiu mai ales vioiciunea, cei de-ai doilea gravitatea lor... Țeranul român a rămas melancolic, și melancolia lui trebuie să fie a vechii rase dacice“ (p. 12). Aceleași idei, cu o etimologie a numelui de

Decebal, le comunică și regelui Carol (p. 33). «Decebal» ar fi numele generic al «domnului țerii», al regelui (pp. 47—8): se sprijină pe fantastice etimologii sanscrite (p. 76). Cf. Dioclețian cu finala «românească»: „cletianu” (p. 79)!

* * *

În Juliette Adam, *Mes illusions et nos souffrances pendant le siège de Paris*, Paris 1906, la p. 185, rolul lui Gheorghe Bibescu fiul ca maior pe lângă Trochu, apărând Parisul.

* * *

Concluzia justă a comunicației d-lui Henri Focillon la Congresul de istoria artelor (*La conception des musées*) e că orice muzeu are nevoie de «atmosferă»: cu «discreție» mediul trebuie redat, dacă nu în jurul unor anume tablouri, măcar în al stampelor. Și expuneri trebuie să întovărășească presintarea.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

*

În cartea sa *Din trecutul nostru* d. C. Rădulescu-Codin adună știri populare în graiu popular, despre «jidovi» creatori uriași de monumente străvechi și mari bogătași, despre vechi lupte cu Tatarii, despre încăierarea, la dealul Bătaia, a călugărilor de la Argeș cu cei din Cîmpulung după trupul și averea cutarii Doamne Cîrjoala — tema a cîntat-o poetul Baronsi —, despre Negru-Vodă dușmanul Tatarilor, ascuns ca herghetegiu la „Craiu”, (după localitatea «la Sărtoarea lui Negru-Vodă»; se adaugă, cu Moldovence, o aclimatisare a răpirii Sabinelor), despre șederea lui, coborîndu se «de dincolo», la Dragoslave și la Corbi, despre cîltoria lui de la Vierăș, despre introducerea de dînsul a porumbului, din Ardeal, despre judecata lui «Mircea Ciobănașul» (Ciobanul) înaintea lui (de la „Piscul lui Mircea”), despre „Mazes-craiu”, (Craiu maghiar?), despre robii la Turci și isprăvi haiducești, despre Arvați și popa Serb luptînd în munți, despre Cuza-Vodă. Este și un document din 1577. Bune table.

* * *

I N S C R I P Ț I I.

Pe un aier de la biserica Colței București:

Ὁ παρὼν ἐπιτάφιος ἀρσιερώθη παρὰ τοῦ ἀρχόντος καμηράρη Ἰωάννου Χατζή Μόσχου εἰς μνημόσυνον αὐτοῦ καὶ τῶν γονέων (= Epitaful de față s'a închinat de către jupînul Căminar Ioan Hagi Moscu întru amintirea lui și a părinților).

E o lucrare grecească foarte îngrijită, cu o margine îngustă, bogat aurită, în jurul unor figuri lucrate cu oarecare notă de arhaism.

NOTIȚE MARUNTE.

1. În „Revista Istorică“ X (1924), p. 130, se reproduce un document cu data 72.1. Printre semnatari văd însă: Preda Buzescu, care nu trăia la acea dată; Vintilă Buicescu, care nu poate fi decît Vintilă Bucșanu, căpitan de margine la 1718 și soful Dumitranei Buicescu; Barbu „Coforogeanu,” care pare a fi Barbu Ciorogirleanu din întâia jumătate a secolului al XVIII-lea. Sau data, sau, mai probabil, unele nume au fost cetite greșit.

2. Tot acolo, documentul de la p. 135 este de pus în legătură cu articolul meu despre „Vlădica Luca, strămoș al poetului Cirlova“ (*Conv. lit.*, I.V (1923), p. 319 și urm.). Văd însă din documentul ce se publică acum că „Jipa, feciorul lui Lorinț, nepotul Dobromirei“, trebuie înțeles în sensul că Jipa era nepot *colateral* al Dobromirei.

3. Tot acolo la p. 141: de și inscripția pusă pe vremea lui Lazăr la biserica din Bărcănești vorbește de Bărcan boierul lui Mihai Viteazul, totuși familia Bărcănescu n'are nicio legătură cu acei Bărcan. Spița Bărcăneștilor am dat-o în anexă la volumul „Arhiva G. Gr. Cantacuzino“, iar actele moșiei Bărcănești au fost publicate în „Genealogii documentate“ de St. D. Greceanu. Bărcan este strămoșul familiei Bucșanu-Mănescu (arborele publicat în volumul meu citat). Este greșit deci și ce se spune la p. 145 de d. Munteanu-Rîmnic.

4. Un Vlad, fiu al lui Radu Paisie (p. 155), era cunoscut. Figurează în arborele Basarabilor ce am publicat în „Arhivele Olteniei“, no. 18 din 1924, fără să pot controla acum izvorul de care m'am folosit.

5. Inscripția de pe tetravanghelul de la 1563 (tot la p. 155) era de asemenea cunoscută. Vezi St. Nicolaescu, *Diata Ilincăi Evstratioaia*, în „România Nouă“, I (1907), p. 35.

Ioan C. Filitti.

E R A T A.

Pe coperta revistei, no. 4-6 din anul X, Aprilie-Iunie 1924, a se adăugi la articolul „Cărți vechi“ numele autorului: Ioan C. Filitti.